

O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O`RTA MAXSUS TA`LIM VAZIRLIGI

Zahiriddin Muhammad Bobur nomidagi
Andijon Davlat Universiteti

Musiq va uni o`qitish metodikasi kafedrası

OSTONOVA MAFTUNA ANVARJONOVNA

**«Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni musiqa san'ati mashg'ulotlari
orqali o'quvchilarni musiqiy qiziqishini oshirish yo'llari»**

5141000-musiqiy ta'lim yo`nalishibo`yicha bakalavr akademik
dararajasini olish uchun yozgan

Bitiruv malakaviy ishi

ILMIY RAHBAR:

M.HURALIYEVA

ANDIJON -2013

RE'JA:

KIRISH

1. BOB. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni musiqa san'atiga qiziqtirish orqali milliy va ma'naviy tarbiyasini tarkib toptirish.

1.1. Yosh avlod ongiga milliy istiqlol g'oyasini singdirishda musiqa madaniyati mashg'ulotlarining vazifalari.

1.2. Boshlang'ich sinf ta'lim jarayonini faollashtirishda musiqa tinglash mashg'ulotlarining roli.

2.BOB. Boshlang'ich sinflarda musiqa musiqa madaniyati darslarining tuzilishi, turlari va metodlari.

2.1. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarga qo'shiq kuylash va uni o'rgatish uslubiyoti.

2.2. Boshlang'ich sinflarda kuylash malakalarini shakllantirish orqali ularni kasbga yo'naltirish.

XULOSA

ILOVA

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Kirish

Musiqi ko'ngilga ahloqan muayyan ta'sir ko'rsatish quvvatiga ega; hamonki, musiqi shunday hislatga ega ekan, u yoshlarni tarbiyalash predmetlari qatoriga qo'yilmog'i lozim.

ARASTU.

Mustaqillik tufayli buyuk ajdodlarimiz boy tarixiy qadriyatlarini, ming yilliklarni qamragan betakror va jozibali madaniyatimizga asoslangan ma'naviy myerosimizni tiklay boshladik. Intilayotgan ona tilimizga, ruhiyatimizni poklatuvchi dinimizga qaytdik, milliy urf – odatlarimiz va an'alarimiz, milliy san'atimiz, xalq ijodiyoti va musiqamiz singari xalq ma'naviyatini ifodalovchi barcha qadriyatlarimiz qaytadan qad ko'tarmoqda.

Mustaqillikka ye'rishgan bugungi kunda xalqimizni nafaqat moddiy mahsulotlar bilan ta'minlash, balki ayni bir paytda inson tarbiyasiga, shaxs kamolotiga, kyeng ko'lamdagi tarbiya ishlariga ham ye'tiborni oshirish kyerakligini taqozo ye'tmoqda. Shu munosabat bilan bugungi kundagi dolzarb masala inson tarbiyasidir.

“Kelajakda O'zbekiston yuksak darajada taraqqiy yetgan iqtisodi bilangina yemas, balki bilimdon, ma'naviy jihatdan yyetuk farzandlari bilan ham jahonni qoyil qilishi lozim”.

Prezidentimiz Islom Abdug'aniyevich Karimov ushbu so'zlarni aytayotganda ma'naviy jihatdan yyetuk farzandlarni tarbiyalash uchun musiqi bosh ro'lni ijro etishini ko'zda tutgan bo'lsalar ajab emas.

Ma'naviyat “ma'ni”, “ma'no” so'zlarining ko'plik shakli bo'lib, insonning ma'noli hayoti va faoliyatini bildiradi. Inson hayotining ma'noliligini esa musiqasiz, san'atsiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Ma'lumki, musiqi san'ati o'z tabiatiga ko'ra insonlar hayotini, ularning voqelikka bo'lgan munosabatini va turli ichki kechinmalarini musiqiy tovushlar, badiiy obrazlar vositasida yorqin tasvirleydi. Musiqi inson hayotiga kuchli ta'sir ye'ta olish xususiyati bilan milliy ruhda tarbiyalashning muhim manbai hisoblanadi.

Ruhiyati sog'lom inson – qarimaydi. Ruhi tyetik insonning kayfiyati chog', hech qachon tushkunlikka tushmaydi. Ruhiyatning davosi esa musiqadir. Ruhan baquvvat, ruhan tetik bo'lgan insonda tashabbuskorlik, bunyodkorlik g'oyalari tug'ilaveradi. Bu Vatanimizning gullab yashnashiga yanada taraqqiy etishiga xizmat qiladi. Biz yosh avlod tarbiyasida aynan shunga, ruh sog'lomligiga e'tibor qaratishimiz lozim. Ruhi sog'lom insonga buzg'unchi va yot g'oyalar also yaqin yo'lamaydi.

Musiqqa fani bizni ezgulikka, tashabbuskorlikka, vatanni sevishga, nafosat va madaniyatimizni oshirishga, fikr doiramizni kengaytirishga xizmat qiladi. Musiqaga oshno bo'lgan qalbga hech qachon yomonlik yaqin yo'lamaydi. Qo'shiqlar kuylaganimizda, kuylar tinglaganimizda kayfiyatimiz ko'tariladi, yana ham ko'proq mehnat qilgimiz, yangiliklar yaratgimiz keladi.

Hurmatli Prezidentimiz Islom Abdug'aniyevich Karimov "Bolalar musiqa va san'at maktablarining moddiy – texnik bazasini mustahkamlash va ularning faoliyatini yanada yaxshilash bo'yicha 2009 – 2014 – yillarga mo'ljallangan davlat dasturini tayyorlash bo'yicha chora tadbirlari to'g'risida" farmoyish chiqardilar. Bu albatta bejiz yemas. Chunki, inson ma'naviyatini tarbiyalashda musiqaning o'rni beqiyos. U inson hayotini mazmunli qiladi, ma'naviy jihatdan boyitadi. San'at insonning go'zallikka bo'lgan ehtiyojlarini qondirishi barobarida, uning his - tuyg'ularini uyg'otadi, ijodiy qobiliyatini rivojlantiradi. Ezgulik sari yetaklaydi. Bu bilan insonning ma'naviy o'sishiga sharoit yaratadi. Ijtimoiy va shaxsiy hayotida eng murakkab muammolarni hal etishda yordam beradi, har bir kishi hayotda o'z o'rnini topishiga ham ko'maklashadi. Buning uchun musiqani tushunish, u bilan oshno bo'lish lozim.

So'zimiz avvalida bejiz ARASTU fikrlarini yodga olmadik.

Yoshlarni ma'nan yetuk, axloqan tetik qilib tarbiyalash uchun

mana bugungi kunda musiqa fani "Yoshlarni tarbiyalash predmetlari" qatoriga kiritilgan.

Inson hayotida, uning ulg'ayishi va shaxs sifatida shakllanib borishida musiqiy tarbiyaning roli binihoyat katta bo'lib, u inson tug'ilgandan, ya'ni, go'daklik davrida aytiladigan ona allasidan to umrining oxirgi kunlarigacha inson bilan yonma-yon, shodligu-hursandchilik, qayg'u-g'am, osoyishta damlarini ham inson musiqa bilan baham ko'radi, u bilan dardlashadi, sirlashadi.

Musiqani sevuvchi insonning ko'ngli ezgulikka moyil bo'ladi, ya'ni u jaholatga qarshi samarali vosita, o'tkir quroldir. U bor erdan hajolat qochadi. U millat tanlamaydi, lekin milliy ruh uyg'otadi.

Mustaqil yurtimizning munosib fuqarolari bo'lmish komil insonlarni tarbiyalab etishtirish uchun musiqiy tarbiyaga ham alohida e'tibor qaratish, musiqiy ta'lim beriladigan o'quv dargohlarida ushbu fan o'qitilishi uchun kerak shart-sharoitlar yaratish, mavjud muammolarni oqilona hal qilmoq zarur.

Ta'lim tizimida ham musiqiy ta'limni ushbu tizimni eng quyi pog'onasi bo'lgan maktabgacha tarbiya muassasalari faoliyatidan boshlab kuchaytirmoq, bu yo'lda uchrayotgan to'siq va muammolarni bartaraf qilmoq kerak. Chunki, biz ham farzandlarimizning kelajakda jaholatdan yiroq, ma'rifatli, fozil va komil insonlar bo'lib etilishini istaymiz. Shuning uchun ularni bolalikdan musiqasevar, adabiyot va san'atning barcha jabhalariga ixlosmand, keng fikr, axloq-odobli, mehr-oqibatli, badiiy-estetik dunyoqarashi yuksak qilib tarbiyalashimiz va shu ishni bolalar bog'chalaridan boshlamog'imiz lozim. Ana shu ma'noda mening ushbu tanlagan BMI mavzum o'zining naqadar dolzarbligi bilan ajralib turadi. Men mavzuni quyidagi rejalar asosida yoritib berishga harakat qildim. Reja kirish, ikki bob va xulosadan iborat. Birinchi bob "Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni musiqa san'atiga qiziqtirish orqali milliy va ma'naviy tarbiyasini tarkib toptirish" deb nomlanib u ikki qismdan iborat. Birinchi qismda yosh avlod ongiga milliy istiqlol g'oyasini singdirishda musiqa madaniyati mashg'ulotlarining vazifalari xususida fikr yuritiladi. Ikkinchi qismda esa, boshlang'ich sinf ta'lim jarayonini faollashtirishda musiqa tinglash mashg'ulotlarining roli haqida hikoya qilinadi. Ikkinchi bob. "Boshlang'ich sinflarda musiqa musiqa madaniyati darslarining tuzilishi, turlari va medodlari" deb nomlanib, u ham ikki qismdan iboratdir. Ikkinchi bobning birinchi qismi boshlang'ich sinflarda o'quvchilarga qo'shiq kuylash va uni o'rgatish metodlariga bag'ishlanadi. Ikkinchi qism boshlang'ich sinflarda kuylash malakalarini shakllantirish orqali ularni kasbga yo'naltirish masalalarini o'z ichiga oladi. So'ngra xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati ilova qilinadi.

1 BOB.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni musiqa san'atiga qiziqtirish orqali milliy va ma'naviy tarbiyasini tarkib toptirish.

Inson tarbiyasi, kamoloti, har qanday jamiyatning eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib kelgan. Chunki jamiyatning shakllanishi, rivojlanishi, ravnaq topishi shu jamiyatdagi tarbiyasiga bog'liq.

Tarbiya bu shaxsni ijtimoiy iqtisodiy ishlab chiqarish munosabatlariga tayyorlash maqsadida uning ma'naviy va jismoniy rivojlanishiga muntazam ravishda ta'sir etib borishdan iborat bo'lgan uzluksiz jarayon. Shunday ekan yoshlarga ta'lim tarbiya berish, ularni mustaqilligimizni mustaxkamlash yo'lida safarbar etish muhim misoldir. Mustaqil Respublikamizda ma'naviyat va madaniyat masalalariga aloxida etibor berib kelinmoqda.

Shuni ta'kidlash lozimki O'zbekistonda inson ma'naviy hayotini shakllantirish maqsadida musiqaning madaniy hayotga chuqurroq kirib borishida keng imkoniyatlar yaratilmoqda.

Bunda ma'naviyat va ma'rifat gazetasi markazi xalqaro madaniy – ma'rifiy aloqalar majmuasi kabi ijodiy muassasalarning tashkil etilishi bastakorlar uyushmasi va jamiyatdagi ijodiy siljishlar «O'zbekiston vatanim manim» nomi bilan mamlakatimizda o'tkazilayotgan an'anaviy tanlovlar madaniy ma'rifiy isloxoatlarni amalga oshirishda metodlar qo'llanmoqda. Qadimiy va boy tajribaga ega o'zbek milliy musiqa madaniyati istiqbolini amalga oshirish ta'lim tarbiya ishlari bilan shug'ullanish maqsadida asrlar davomida rivoj topib kelganligini ta'kidlash joizdir. Bu maktablarda musiqa ta'limi-tarbiyasi bevosita oshirib borilgan. Ushbu maktablarning faoliyat mazmunida insonni dunyoga kelishidan kamol topib butun umri davomida musiqa haqiqiy ma'nodagi tarbiya vositasi ekanligi o'z ifodasini topgan.

Musiqaning so'z san'ati va adabiyoti bilan o'zviy holda bog'lab o'rganilganligi musiqa nomi va amaliyoti rivojida katta hissa qo'shadi.

Shaxs kamolotida musiqa tarbiyasini oshirish albatta ta'lim metodikasiga bevosita bog'liqdir. Musiqa tarbiyasi metodikasi fan sifatida tizimiga mansub bo'lib o'zining mustaqil o'rniga ega. Bu fan musiqa tarbiyasi metodikasi mazmuni, metodlarini yanada takomillashtirish maqsadida uning qonuniyatlarini o'rganadi. Musiqa tarbiyasi metodikasi tarbiya muassasalarida nafosat, musiqashunoslik fiziologiya, ruxshunoslik fanlarining umumlashtirilgan tajribalariga tayanadi. Musiqa

tarbiya metodikasi ayniqsa nafosat musiqashunoslik fanlari bilan o'zviy bog'liq. Nafosat nomi uning metodikasining asosini tashkil etsa, tarbiyaning mazmun va metodlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

O'quvchilarning quylash faoliyatlaridagi muammolarni hal qilishda metodika fiziologiya tadqiqotlariga taniladi.

Musika tarbiyasi metodikasining mohiyati musika san'ati hamda madaniyati o'sib kelayotgan yosh avlod uchun muhim ahamiyatga ega.

Metodikaning fan sifatida rivojlanishi jamiyatda maorif va musika san'atini takomillashib borishi bilan bevosita bog'liqdir.

Shular bilan birgalikda musika tarbiyasi metodikasi umumiy printsiplarini ilgari suradi. Bo'lar onglik badiiy va texnik rivojlanish printsiplarda ega bu printsiplar o'quvchilarning musiqiy qobiliyatini rivojlantirish musiqaga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytirish, badiylikni tarbiyalashga qaratilgandir.

Musika asarni ongli idrok etish asar mazmunini ochishda va o'quvchilarga musiqiy tajribalarni to'plashda, ularning ma'naviy dunyosini boyitishda yordam beradi. Musika tarbiyasi emotsional onglik printsipli uyg'unlashish ko'payishi orqali tinglanadigan asarni to'g'ri baholay olish imkoniyatlarini rivojlantiradi:

Ularning musiqaga qiziqishida didlari tarbiyalab boriladi. Badiiy va texnik bosqich printsipli asarning badiiy va ifodali ijro etish uchun malakali kadrlar talab etadi. O'quvchilarda kuylash malakalarini egallashlariga e'tibor beradi. O'quvchilarga musiqaning rivojlanish printsiplari to'g'risidagi tasavvurlarini shakllantirish, qobiliyatlarining rivojlantirilishi natijasida ular yana musiqiy tushunchalarni bilib olishadi. Musika tarbiya metodikasi tarbiya jarayonida ko'pgina omillarga bog'liq ekanligini e'tirof etadi. Kishilarning musiqiy madaniyati faqatgina maktabning ta'siri ostidagina shakllanmaydi. Uyda albatta tevarak atrof, ommaviy axborot vositalari yaxlit xildagi ijtimoiy vositalar tizimi ham katta rol o'ynaydi. Musika tarbiyasi metodikasi ta'lim metodlarini tashlashda ham pedagogika ravnaqi metodlarini ishlab chiqishda quyidagi muammolar mavjud jumladan:

A) metodlarning musika tarbiyasi, mazmunini sinovi, ijro bog'liqligi.

V) o'quvchilarda musiqiy va ijodiy qobiliyatlarning rivojlanishi.

S) musiqiy qobiliyat va ovozning rivojlanishi, musiqani idrok etishning yosh va yakka tartibdagi xususiyatlari.

D) o'quvchilarning rivojlanishida musiqiy faoliyatlarning turli shakllarda foydalanish imkoniyatlari bilan bog'liqligi.

Metodikaning vazifalariga esa o'quv tarbiya jarayonini turlicha shakllantirish yanada rivojlantirish musiqa darslaridan tashqari musiqa mashg'ulotlari, sinfdan va maktabdan tashqari ishlariga to'garaklar, bayramlar, ko'ngil ochish kechalari kiradi. Musiqa tarbiyasi metodikasi musiqa faniga yaqin bo'lgan adabiyot va tasviriy san'at, tarix bilan bog'liq holda o'rganishni taqozo etadi. Bu esa o'quvchilarning tarbiyasini har tomonlama samarali amalga oshirishga muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Musiqa ta'lim tarbiyasining maqsad va vazifalarini amalga oshirishda dars etakchi omil hisoblanadi.

Chunki o'quvchilarning ommaviy tarzda jalb etilishi maktabda musiqa fani boshqa fanlardan o'zining badiiyligi va qiziqarliligi, zavq-shavq uyg'otishi bilan ajralib turadi.

Eng muhimi musiqa bolalarning aqliy, axloqiy sifatlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Musiqa aqlni peshlab, tafakkurni charxlaydi. Musiqa darslari va mashg'ulotlarida o'quvchilar tarbiya va milliy madaniyatimizni o'rganib, bilim saviyasini kengaytirib borishni egallaydi.

Bobokalonlarimizdan Abu-Nasr Al Farobiyning ma'rifat parvarlik g'oyalar tizimida bola, shaxsini tarbiyalashda musiqa san'atining roli maqsadi va vazifalari alohida e'tirof etiladi. Unda inson hayotida musiqaning jamiyati qayd qilinib, «Ey musiqa olami, yaxshiyamki sen borsan, agar sen bo'lmaganda insonning axvoli ne kechar edi»- deya xitob qilinadi. Alloma Abu Ali Ibn Insonning musiqiy ma'rifiy qarashlarida ham musiqa shaxsning ma'naviy va jismoniy madaniy tabiatiga ta'sir etuvchi qudratli vosita sifatida ta'rif beradi. Bolada juda yoshligidan boshlab musiqa hissiyotini tarbiyalash lozim, bu esa uning ruhiy holatini mustahkamlaydi degan g'oya ilgari suriladi. Alloma mashhur «Tibbiyot qonunlari» kitobida bolaning mijozini kuchaytirmoq uchun ikki narsani qo'llamoq kerak. Biri bolani sekin-sekin tebratish, ikkinchisi uxlatish uchun odat bo'lib kelgan musiqiy allalashdir. Shu ikkisini qabo'l qilish miqdoriga qarab bolaning tanasi bilan ba'zan tarbiyaga va ruhi bilan musiqaga bo'lgan ehtiyoj hosil bo'lgan deb yozgan edi.

Shunday qilib olimlar, mutafakkirlar musiqa nafaqat insonga samarali ta'sir etuvchi vosita balki o'z mohiyati, jamiyatdagi maqsad va vazifalariga ko'ra alohida bir fan sifatida tadbiq etishga davrlar o'tib ularni tor fikrlarini ta'lim-tarbiyada tadbiq etilib, ta'kidlaganidek ommaviy xalq musiqa pedagogikasining vujudga kelishida asos bo'ladi.

Ta'lim tarbiya uslubiyoti maktablari tarkib topib rivojlanib bormoqda. Hozirgi davrda shaxs ma'naviyatini tarbiyalash vazifasi maktabda musiqa ta'lim tarbiyasi ishlarini sifatli bosqichga ko'tarishni taqozo etadi.

Bugungi kunda musiqa, ta'lim tarbiyasining maqsadi va vazifalari nihoyatda muhim.

Musiqa ta'lim tarbiyasining maqsadi yosh avlodni musiqa me'rosimizga vorislik qiladigan hamda umumbashariy musiqa merosimizga vorislik qila oladigan yosh qadrlaydigan madaniy inson sifatida voyaga etkazishdan iborat, buning uchun har bir o'quvchining musiqaga bo'lgan iqtidorlarini rivojlantirib, musiqa san'atiga mehr va ishtiyoqini oshirish musiqadan zaruriy bilim va amaliy malakalar doirasini tarkib toptirish, iqtidorli o'quvchilarning musiqiy rivojlanishlari uchun zaruriy shart sharoitlar yaratib berish maktab musiqa ta'limi tarbiyasining asosiy vazifasidir.

Musiqa ta'lim tarbiyasining maqsad va vazifalari amalga oshirish maktabdagi musiqa darslariga bevosita bog'liq.

Musiqa ta'lim tarbiyasining kontseptsiyasida maktabda musiqa fani boshqa fanlar qatori o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Musiqa ta'limini sifatli bosqichga ko'tarish uchun maktabda teng xuquqli fan hisoblanadi.

Bu esa hozirgi zamon o'quvchisidan dars mashg'ulotlariga ijobiy munosabatda bo'lishi, o'quvchilar musiqiy faoliyatlarini oshirishni to'g'ri tashkil etish va boshqarish faollikni talab etadi. Musiqa dars mashg'uloti sifatida o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu xususiyatlarni esa har bir o'qituvchi bilishi kerak.

Birinchidan musiqa tarixi nazariyasi ijrochilikka doir turli namunalardan ayrim mashqlari, musiqa savodi mashg'ulotlari, musiqa tinglash, musiqa ta'limi va adabiyoti, bolalar cholg'u asbobida chalish, ritmik harakatlar bajarish elementlari, musiqada ijodkorlar faoliyatlaridan iborat darslar kiradi.

Ikkinchi musiqa boshqa san'at turlaridan o'zining ifoda vositalari ya'ni «tili» bilan farq qiladi. Agar badiiy adabiyot so'z bilan tasviriyl san'at bilan, raqs badiiy harakatlar bilan ifodalansa, musiqiy tovushlaridan vujudga kelgan ohang vositasidan foydalaniladi.

Uchinchidan musiqa bolalarda faol hissiy ta'sir ko'rsatadi, ijobiy ko'rsatmalar, kechinmalar uyg'otadi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqa madaniyati fani bo'yicha dasturi bir dars o'zida ta'limning musiqa tinglash, jamoa bo'lib kuylash, musiqa savodxonligi bolalar cholg'u asboblari va ritmik harakatlar bajarish musiqa ijodkorliri kabi bosqichlar bir biri bilan bog'lanib yaxlit holda amalga oshirilishi

nazarda tutilishi kerak. Zamonaviy mashg'ulotlardan musiqa idroki etakchi faoliyat sifatida muhim rol o'ynaydi.

Chunki bu bosqichda o'quvchilar faoliyatida ko'proq o'yin xususiyatlari bo'lib turadi. Shunday qilib ta'lim va tarbiyaning maqsad va vazifalari to'laligicha amalga oshiriladi. Bu jarayonlarni ilmiy uslub jihatdan etakchi darajada ta'minlash, milliy musiqa ta'lim mazmunini anglash kabi muhim tadbirlar, shubxasiz musiqa tarbiya samaradorligini oshirishishga imkon beradi. Bu esa musiqani maktab hayotida o'quvchilar qalbida keng o'rin egallashi va ularning ma'naviyatlarini shakllantirishga samarali ta'sir ko'rsatadi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida olib boriladigan ommaviy-musiqiy tadbirlarning bola shaxsi shakllanishidagi roli musiqa madaniyati mashg'ulotlaridan aslo kam emas. Chunki, ushbu muassasalarda olib boriladigan tadbirlarda muassasa pedagog-xodimlarining hamda tarbiyalanuvchilarning barchasi qatnashadi. Bu esa bolalarni jamoat joylarida o'zini yaxshi tutish va o'zining yaxshi sifatlarini ko'rsatishga o'rgatadi. Bunday tadbirlarning eng asosiysi bayram ertaliklari bo'lib, u uzoq tayyorgarlik hamda tashkilotchilik, puxta bilim va mahorat talab qiluvchi tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bu muassasalarda ertaliklar asosan mustaqillik kuni (1-sentyabr), yangi yil, vatan himoyachilari kuni (14-yanvar), xotin-qizlar kuni (8-mart), navro'z umumxalq bayrami (21-mart), xotira kuni (9-may) va bog'cha bilan xayrlashish kuni (1-iyun bolalar kuni) ga bag'ishlab o'tkaziladi.

Bolalar muassasalarida o'tkaziladigan musiqiy tadbirlar ichida ertaliklardan tashqari tug'ilgan kun, ota-onalar bilan uchrashuv, viktorina-kornaval, musiqiy sayrlar o'tkazilishi mumkin. Bunday tadbirlar qanday ko'rinishda bo'lishidan qat'iy nazar bolalar emotsional his-tuyg'ularini, axloq sifatlarini aqliy va jismoniy kamolotini yaxshilashni amalga oshiradi va bunday tadbirlarda musiqa asosiy rolni o'ynaydi.

Xulosa qilib aytganda, ommaviy musiqiy tadbirlar orqali bo'lajak barkamol avlodlarimizni badiiy-estetik tarbiyalash ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan musiqa o'qituvchilari maktagacha, maktabdan tashqari muassasa rahbarlari, tarbiyachilarining muqaddas burchlaridan biridir

1.1. Yosh avlod ongiga milliy istiqlol g'oyasini singdirishda musiqa madaniyati mashg'ulotlarining vazifalari.

Bolalar dunyosi beg'ubor olam, eng tinik tuyg'ular, shirin umidlar qanotli orzular baxtiyor bolalikka, tinch yurt farzandlariga yarashadi. Bolalar qalbi tabiiy ravishda ezgulikka intilib, kattalardan mehr – muruvvat kutib yashaydi. Ularning ongi esa doimo biror yangilikni bilishga bu murakkab olam sirlarini tezrok egallashga harakat qiladi. Odatda bolalar atrofda bo'layotgan voqea - hodisalarga juda qiziquvchanlik bilan qaraydi va turli bilim va fikrlarni osonlik bilan qabul qilib ulardan chuqur ta'sirlanadi. Ya'ni inson bolalik chog'idanoq kamolotga intilib yashaydi. Komil insonni yaratish ma'naviy sog'lom avlodni tarbiyalash azal - azaldan xalqimizning eng ezgu orzusi bo'lib kelgan. Buyuk ajdodlarimiz Abu Ali Ibn Sino, Abu Nasr Farobiy va Alisher Navoiy kabi alloma mutafakkirlarimiz ijodida ham barkamol inson haqidagi yuksak g'oyalar o'z ifodasini topgan. O'zbekiston mustaqillikka erishgan dastlabki kunlardan boshlab, davlatimiz rahbari va xukumatimiz tomonidan yosh avlod tarbiyasiga juda katta e'tibor berib kelinmoqda va bu yo'nalishda bir qancha qarorlar qabul qilinib, turli tadbirlar amalga oshirilyapti. Biz kelajagi buyuk davlat yaratish uchun kurashar ekanmiz avvalo, ana shu kelajakda yashaydigan va biz boshlagan ishni yanada rivojlantirib takomillashtirishi zarur bo'lgan farzandlarimiz tarbiyasiga katta e'tibor qaratishimiz lozim. Hozirgi davrda jahonda yuz berayotgan voqealar va siyosiy - ijtimoiy vaziyatdan kelib chiqqan holda xukumatimiz rahbariyati avvalo pedagoglar va madaniy - ma'rifiy soha mutaxassislari oldiga yangi - yangi, zamonaviy vazifalarni quyadi. YOshlarga hozirgi siyosiy vaziyatni tushuntirish, ularning yosh ongini zaharlashga urinayotgan turli ma'naviy- mafkuraviy hurujlardan ularni o'z vaqtida ogoh etib, himoya qilish eng dolzarb vazifalarimizdan biri bo'lib turibdi. Bu ishni birov ataylab tarqatayotgan o'ta xatarli yuqumli kasallikning oldini olish uchun qilinayotgan shifokorlarning emlashiga o'xshatish mumkin. Afsuski o'ta xafli bu «Yuqumli kasallik», har xil zararli g'oya va mafkuralar ko'rinishida turli yullar bilan yurtimizga kirib kelib, eng avval ko'ngli ochik, ishonuvchan, soddadil yoshlarimiz, farzandlarimiz ongi va qalbini zahar layapti. Biroq, toki dunyoda taraqqiyotga, ma'naviyatga, adolatga intilish bor ekan jamiyatda ilg'or bunyodkorlik g'oyalari tug'ulaveradi. Bugungi kunda biz shunday g'oya xalqni farovon turmush, yorokin kelajak, buyuk boshlovchi milliy istiqlol mafkurasi g'oyalarini mavjud va bu g'oyalar yanada takomillashib

xalqimizni buyuk kelajak sari boshlab boradi. Bizning fikrimizga maktab o'quvchilari ongiga milliy istiqlol mafkurasi g'oyalarini singdirishda boshqa fanlar bilan bir qatorda musiqa madaniyati fanining imkoniyatlari ham juda kengdir. Bu vazifani talab darajasida amalga oshirish albatta ushbu fandan dars beradigan o'qituvchining siyosiy ongi va bilimiga hamda uning psixologik mahoratiga bog'liq. Demak hozirgi davr musiqa madaniyati fani o'qituvchisi nafaqat professional ijrochi etuk nazariyotchi bo'lishi balki siyosiy va pedagogik jihatdan ham ilg'or mutaxassis bo'lishi talab etiladi. Ma'lumki musiqa va qo'shiq, musiqiy oxanglar kishilar ongiga, kayfiyatiga va tarbiyasiga juda kuchli ta'sir etadi. Ma'lum bir kuy yoki qo'shiqlar kishilarga turli kayfiyatlar va tushunchalar hosil qilib, hatto ularning dunyoqarashlarining shakllanishida ham muhim ahamiyat kasb etishi mumkin. Buni bilgan ajdodlarimiz ham qadim – qadimdan yoshlar tarbiyasiga musiqaning imkoniyatlaridan keng foydalanib kelishgan. Xalqimizning o'ziga xos turmush tarzi, tafakkuri va dunyoqarashi, hayotga va voqelikka munosabatini ifodalovchi xalq og'zaki musiqiy ijodi namunalari, «Alpomish» dostoni va «Shashmaqom» kabi san'at durdonalari milliy madaniyatimiz va ma'naviyatimizning shakllanishiga salmoqli hissa qo'shib kelyapti. Shu o'rinda biz milliy madaniyat deganda faqat kishilarning tashqi ko'rinishi va yurish - turishini emas, balki ularning haqiqatgo'y ichki madaniyatini, qalb go'zalligini nazarda tutayapmiz, ya'ni musiqa kishilarning avvalo qalbiga ta'sir qilib, uni poklashga xizmat qiladi. Bu xalqimizning milliy odatlarida, ota- onaga, o'zidan kattalarga hurmat, o'zaro samimiyat va mehribonlik kamtarlik, bag'rikenglik, muxtojlariga shavqat kabi ezgu ishlarida yaqqol ko'zga tashlanadi. Yuksak milliy madaniyat va ma'naviyatni rivojlantirish hamda turmush farovonligini ta'minlash uchun birinchi navbatda yurtimizda kafolatlangan tinchlik, siyosiy iqtisodiy barqarorlik mavjud bo'lishi bunga erishishning eng asosiy yo'llaridan biri xalqni, avvalo yosh avlodni milliy istiqlol mafkurasi g'oyalari bilan qurollantirishdir, chunki, jahonni mafkuraviy jihatdan bo'lib olish uchun tinimsiz kurash olib borilayotgan vaziyatda faqat kuchli milliy mafkurasini jamiyatni turli xavf - xatardan muxofaza qila oladi. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi asosida o'quvchi - o'quvchilar ongida milliy g'oya va milliy istiqlol mafkurasi tushunchalarini shakllantirish ishlari, xususan, o'rta ta'lim maktablarida ham keng qo'yilgan. Jumladan, haftada bir marta bo'ladigan milliy ma'naviyat darslari tashkil etilgani, har kuni birinchi darslarning O'zbekiston Respublikasi Davlat Madxiyasini kuylash bilan boshlanishi, turli mavzudagi tarbiyaviy soatlar, maktab ma'muriyati va o'qituvchilari tomonidan

uyushtirilayotgan turli tadbir va anjumanlar, uchrashuv suhbatlar bunga misol bo'la oladi. Navoiy shaxridagi o'rta umumta'lim maktablarida ham bu sohada ko'plab ibratli ishlar amalga oshirilyapti. Jumladan, turli ilmiy- amaliy seminarlarda tajribali murabbiy - o'qituvchilar bolalarning yoshiga mos ravishda ularning ongiga milliy istiqlol mafkurasi g'oyalarini singdirishning differentsial pedagogik - psixologik dasturini yaratish bo'yicha o'z mulohazalarini bildiruvchi ma'ruzalar bilan chiqishmoqda. Bu o'z navbatida pedagog kadrlarning mafkura borasidagi bilimlarini chuqurlashtirish ishlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatyapti O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» gi qonuni «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablari asosida ta'lim tizimida ro'y berayotgan o'zgarishlar umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi barcha o'quv fanlari qatorida musiqa madaniyati fanining o'qitilishi bo'yicha ham mutaxassislar oldiga yangi - yangi zamonaviy dolzarb vazifalarni qo'ymoqda, musiqa madaniyati fani birinchi navbatda o'quvchilarning ma'naviy ahloqiy madaniyatini shakllantirishga ularda milliy g'urur va vatanparvarlik nafosat va badiiy didni o'stirishga xizmat qilib, pirovardida ularni haqiqatgo'y komil inson qilib tarbiyalashga o'z hissasini qo'shadi. Shunday ekan yuqorida aytib o'tilgan vazifalardan kelib chiqqan holda shuni aytish mumkinki musiqa madaniyati fani bugungi kunda o'quvchilarga musiqiy bilim berish qo'shiq kuylashni o'rgatish va ularni estetik jihatdan tarbiyalash bilan chegaralanib qolmasligi kerak. Hozirgi kunda barcha fan o'qituvchilari pedagog - tarbiyachi kadrlar oldida dolzarb bo'lib turgan eng muhim vazifa yoshlar ongiga milliy istiqlol mafkurasi g'oyalarini singdirishda musiqa madaniyati fanining ham imkoniyatlari juda boy va rang- barangdir. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan ishlab chikilgan «O'rta ta'limning davlat ta'lim standartlariga muvofiq musiqa madaniyati fani to'rtta tarkibiy qismdan iborat».

Musiqa tinglash

Jamoa bo'lib kuylash

Musiqa savodi

Musiqa ijodkorligi

Albatta har bir darsda bu tarkibiy qismlar bir biri bilan bog'langan ravishda o'tiladi va ular har darsda turli variantlarda o'rin almashib kelishi mumkin. Darsning maqsadi esa o'z navbatida beshta yo'nalishni o'z ichiga oladi.

1.Tarbiyaviy maqsad

2.Ilmiy maqsad

3.Bilimlarni rivojlantiruvchi maqsad

4.Kasbga yo'naltiruvchi maqsad

5.Milliy mafkura g'oyalarini singdirish maqsadi.

Bu maqsadlar ham albatta bir – biri bilan bog'langan holda amalga oshiriladi. Dars mavzusi maqsadlardan kelib chiqqan holda o'qituvchi har bir jarayonida o'quvchilar ongiga milliy istiqlool mafkurasi g'oyalarini muntazam ravishda singdirib borishi lozim. buni amalga oshirish uchun o'qituvchi o'zining keng dunyo qarashi pedagogik –psixologik bilimi notiqlik qobiliyati va kasbiy mahoratidan unumli foydalangan holda har bir darsga ijodiy yondoshish zarur bo'ladi. Bu esa o'qituvchidan hozirgi davrda dunyoda sodir bo'layotgan voqealar, ichki va tashqi siyosat siyosiy ijtimoiy vaziyatni tinmay o'rganib, tahlil qilib, turishni va bu bilimlarni darsda o'quvchilarni yoshiga mos ravishda tushuntira olishi talab qilinadi. Hozirgi kunda ko'plab bastakorlarimiz va shoirlarimiz tomonidan zamon bilan ham nafas bo'lgan vatanparvarlik ruhidagi muhim tarbiyaviy estetik ahamiyatga ega bo'lgan qo'shiqlar yaratilyapti va bu jarayon hukumatimiz tomonidan munosib rag'batlantirilayapti. Musiqa madaniyati fanining boshqa aniq fanlardan farqli tomoni shundaki u doimo zamon bilan hatto faollar an'anaviy bayram va milliy qadriyatlarimiz bilan hamohang holda olib borishni o'qituvchidan o'zluksiz ijodiy faoliyatni talab etadi. O'qituvchi har bir darsda o'quvchilarga «Endi esa milliy istiqlool mafkurasi haqatda gaplashamiz» - deb 5-6 minut ma'ro'za o'qishi kerak emas, aksincha u har bir dars mavzusidan albatta ijodiy foydalanib, dars mavzusining mazmunidan kelib chiqqan holda asta sekinlik bilan milliy istiqlool gaplarini o'quvchilarga singdirib borishi maqsadga muvofiq deb uylaymiz. Aks holda doim bir xilda takrorlanadigan gaplar o'quvchilarni zeriktirib quyishi va bu butunlay kutilmagan natijani berishi mumkin. Ma'lumki milliy istiqlool mafkurasi o'z mohiyati mazmuniga ko'ra barcha sohaga tegishli siyosiy ijtimoiy, iqtisodiy ma'naviy – ma'rifiy, tarbiyaviy milliy va boshqa g'oyalarni o'z ichiga qamrab oladi. Bu borada o'qituvchi uchun dars jarayonida ijodiy faoliyatlar uchun keng imkoniyatlar mavjud.

Mutaxassislar aytadigan bo'lsa yurtboshimiz I. A. Karimov aytadi milliy istiqlool g'oyasi bugungi kunda tez sur'atlar bilan o'zgarayotgan tashqi dunyoda o'zligimizni qanday buyuk ajdodlar merosiga, necha ming yillik tarix betakror madaniyat va qadriyatlarga ega ekanligimizni his etib, yashashga bu boyligimizni asrab avaylab demokratik qadriyatlar butun jahon taraqqiyoti bilan oziqlantirib yangi o'sib, kelayotgan avlodga etkazishga xizmat qilmog'i zarur.

Shunday ekan biz pedagoglar bilan bugungi kunda har qancha ishlasa arziydigan keng ijodiy faoliyat maydoni ya'ni barcha fuqarolar qatorida vatanimizning buyuk kelajagi uchun faxr bilan mehnat qilishi imkoniyati borligidan minnatdormiz.

1.2. Boshlang'ich sinf ta'lim jarayonini faollashtirishda musiqa tinglash mashg'ulotlarining roli.

Hozirgi kunda barcha umumta'lim maktablar, hunar – texnika bilim yurtlari, bolalar bog'chalari va va yoshlarning jamoachilikni estetik tarbiyalash, ta'lim – tarbiya jarayonini asosiy masalalaridan biri deb qaralamoqda.

Maktablarda yuz yillar mobaynida hukm surib kelgan quruq rasmiyatchilikka barham berilayapti. Yangi maktab hayotiy talab va ehtiyojlarni qondirishga qaratiladi. Estetik tarbiyaning yanada takomillashuvi, uning bolalar qiziqishiga mos shakl va metodlarini yaratilishidagi misli ko'rilmagan ajoyib tashabbuskorlik hamda faolligining quloch yozishi badarv uchun har akterlidir. Umumta'lim maktabida yosh avlodni o'qitish va tarbiyalashning keyingi yillarda rivojlanishi natijasida maktabda adabiyot va san'atning mavqie mustahkamlanib bordi.

Pedagogika fani dastur va darsliklarni tuzdi va takomillashtirildi. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalar yaratilmoqda o'qituvchilarni hayot va san'atdagi go'zallikolamiga jalb etishning yangi formalari ishlab chiqilmoqda. O'qituvchilarning sinfdan va maktabdan tashqari badiiy ijodiy faoliyati forma va metodlarini rivojlantirish g'oyalarining vujudga kelishi hamda mustahkamlanishi alohida ahamiyat kasb etadi, shu bilan birga hozirgi kunda maktabni rivojlantirish g'oyalarining vujudga kelishi hamda mustahkamlanishi alohida ahamiyat kasb etadi, shu bilan birga hozirgi kunda maktabni rivojlantirish uchun eng samarali omil bo'lmoqda. O'quvchilarni estetik tarbiyalash yuzasidan ish olib borayotgan maktablarning amaliy tajribasi, ular ijodiy mehnatlari bilan asosiy vazifani samarali hal etayotganini, ya'ni har tomonlama rivojlangan, o'zida ma'naviy boylik, ahloqiy poklik va jismoniy kamolotni mujassamlashtirayotganini ko'rsatmoqda. Shu sababli, jumhuritimizda har bir maktabda hozirgi kunda estetik tarbiya pedagogiqaning shaxsni shakllantirishdagi eng muhim elementi deb qaralmoqda.

Estetik tarbiyaning mazmuni bolalarning sinfdan, sinfdan tashqarida turli badiiy va ijodiy faoliyati formalarining chambarchas bog'lanishini nazarda tutadi. Har bir maktabda bolaga estetik tarbiya berishning intensiv va rivojlanuvchi kompleksini tashkil qilish uchun, estetik tarbiyaning maqsadlari va vazifalari bir tomonlamaligi haqida tushunchalarni bartaraf etish kerak.

Tabiatni tevarak atrofdagi go'zalliklarga munosabat va fandagi go'zalliklarni anglash, jismoniy kamolotga etish, adabiyot va san'at o'rtasidagi muloqotga nisbatan ancha ko'p tarbiyaviy samara beradi. Chinakam estetik tarbiya vazifalari ko'pincha

yuzaki hal qilindi. Masalan: ma'lum bir badiiy asar jiddiy kamchilik shundaki, maktabda estetik tarbiya vazifalari ko'pincha yuzaki hal qilindi. Masalan: ma'lum bir badiiy asar jiddiy maqsadlarsiz foydalanish uchun rejalashtiriladi. Vaholanki, o'qituchilar bilan ajoyib musiqa, adabiyot yoki tasviriyl san'at asarlari haqida kezi kelganda yuzaki tarzda gaplashmaslik kerak. Badiiy asar materiali asosidagi tarbiyaviy ishning saviyasi, asarning murakkabligi, undagi g'oyaning chuqurligi, muallifning badiiy mahorati va ahloqiy estetik tasavvuriga muvofiq bo'lishi lozim.

San'atni bilishning ikki tomoni bor: badiiy asarning bevosita idrok etish, hamda uni baholashdir. Maktabda bo'larning har ikkalasiga ham e'tior berish lozim. O'quvchi birinchi navbatda kitoblar yoki rasmlar muhitida bo'lishi, asar uchun tegishli badiiy ahloqiy estetik mohiyatini anglashi kerak. Badiiy asarning mazmunini yaratilgan vositalardan boshqa hech qanday vositalar yordamida berib bo'lmasligini fahmlash lozim. Bola san'at asarini idrok etishda bir lahza unga mahliyo bo'lib qoladiki, uning xuddi shu lahzadagi ichki kechinmalarini pedagogning aynan ko'zdagi maqsadidir. Agar bola ma'lum bir rangli tasvir asariga loqayd tomoshabin bo'lib qolsa, yoki buyuk musiqa asarini loqaydlik bilan tomoshabin bo'lib qolsa, yoki buyuk asarning buyukligi va o'lmasligi haqida aytadigan gaplari bekor ketadi.

O'qituvchi mazkur tinglangan musiqa yoki san'at asari haqida birorta savol bermasa, unda biror hissiyot vujudga kelmasa, shaxsiy hissiyot va munosabat bilan bog'lanmagan xabar tarzida aloqagina paydo bo'lsa, demak vazifa bajarilmagan. Maqsadga erishilmagan hisoblanadi. Asarni bilishning ikkinchi bosqichda o'quvchi asar haqidagi o'z fikrini aytishi, uning g'oyaviy – badiiy maxmuniga baho berishi, asarning har akterli xususiyatlarini tahlil qilishi kerak, bunda tanqidchilik, san'atshunoslik va hokozolardagi muallif va uning asarlari haqida insoniyat to'plagan bilimlari mujassamlashadi.

Estetik ideal to'g'risida tushunchaning barqarorligi maktab yoshi uchun har akterlidir. Sarguzasht, ilmiy fantastikaga doir adabiyotlarga qiziqish qo'shiqchi va cholg'u ansambliga ishqibozlik bilan almashinishini, televideniening badiiy eshittirishlariga ishtiyoqmandlik o'rnini havaskorlik san'ati egallashi mumkin. Asarning g'oyaviy va badiiy mazmunini baholash qobiliyati tarkib topadi. Klassik adaiyot va san'atga qiziqish mustahkamlashadi.

Estetik ideal to'g'risidagi tushunchaning barqarorligi maktab yoshi uchun har akterlidir. Sargkzasht, ilmiy fantastikaga doir adabiyotlarga qiziqish qo'shiqchi va cholg'u ansambliga ishqibozlik bilan almashinishi, televiideniening badiiy eshittirishlariga ishtiyoqmandlik o'rnini havaskorlik san'ati egallashi mumkin.

Asarning g'oyaviy va badiiy mazmunini baholash qobiliyati tarkib topadi. Klassik adabiyot va san'atga qiziqish mustahkamlanadi.

Maktab rivojlanishining hozirgi bosqichida badiiy va estetik didni, chuqur insonparvarlik dunyoqarashini shakllantirish eng muhim ishdir. Hayotdagi va san'atdagi go'zallik kishining axloqiyligi ham g'oyaviy - siyosiy etukligini ta'minlashning tobora qudratli vositasiga aylanmoqda. Musiqa darsi - boshlang'ich maktabda musiqa tarbiyasining bazasidir. Darsning mazmunini o'zaro bog'langan uchun qism: xor bo'lib qo'shiq aytish, musiqa savodi va musiqa tinglash jarayonlari tashkil etadi. Bu bilimlar keyingi vaqtlarda musiqa asboblari chalish, qo'shiq aytish, musiqa savodi va musiqa tinglash jarayonlari tashkil etadi. Bu bilimlar keyingi vaqtlarda musiqa asboblari chalish, qo'shiq kuylashning yangi uslublarini qo'llash musiqa savodi ostidagi harakatlar va shu kabi yo'llar bilan boyitilmoqda.

Boshlang'ich maktabda o'quvchilarga musiqa tarbiyasi berishning asosiy vazifasidan biri musiqaga qiziqish va unga bo'lgan muhabbat bilan muloqotdan bo'lish orqali musiqadan estetik zavq olish, uning hayotiy mazmunini tushunishni shakllantirishdan iborat. Kichik yoshdagi maktab o'quvchilari umumxalq bayramlari to'g'risidagi qo'shiqlarni bajonidil kuylashadi. Sinfda jo'r bo'lib qo'shiq aytishda butun sinf qatnashadi. Musiqaviy estetik tarbiya masalalari hozirgi zamon pedagogikasida insonparvarlik tarbiyasining umumiy muammolari qatoridagi masalalardan biri bo'lib hisoblanadi.

Musiqa estetik tarbiya «umumiy musiqa» tushunchasiga qaraganda ancha keng tushunchadir. Bu jarayonda musiqa darsi muhim o'rin tutadi, lekin alohida o'rin tutadi. Musiqaviy – estetik tarbiyadan musiqani idrok qilish malakalarini faol rivojlantirish, san'at va atrofdagi go'zal narsalarga muhabbat to'yg'usini hamda o'z his – tuyg'ularini musiqa tilida ijodiy shakllantirish muhim rol o'ynaydi. Estetik idrok, estetik didni tarbiyalash, badiiy qobiliyatlarni rivojlantirish doimo aqliy va axloqiy tarbiya bilan o'zaro ta'sirda bo'ladi.

Hozirgi zamon musiqa darslari musiqaviy tarbiya va ta'limning o'ziga xos vazifalari bilan bir qatorda o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'ymog'i kerak.

1. Hozirgi zamon ta'lim maktabida musiqaviy tarbiya sistemasi ko'pgina elementlardan tashkil topadi, bo'lar: musiqa darsi, sinfdan va maktabdan tashqari olib boriladigan musiqaviy ishlar (xor to'garaklari, vokal - cholg'u ansamlari), mamlakat madaniyat vazirligi sitemasiga kiruvchi musiqa maktablari. Bu zanjirda ommaviy axborot vositalari juda katta o'rin tutadi.

2. Tarbiyalovchi va rivjlantiruvchi vositalarning jami musiqaviy estetik muhitni tashkil etadiki, bu muxitda o'quvchilarning musiqa sohasidagi qiziqish va ehtiyojlari vujudga keladi.

3. Musiqa darsi musiqa ijodining quvonchini anglash to'yg'usini ma'lum bir kompozitor yoki xalq musiqasi asrida ahloqiy estetik mazmunda ho'zurlanish qobiliyatini shakllantiradi.

4. Xor bo'lib qo'shiq aytishda olib boriladigan ishlarning xilma – xil shakllarini: qo'shiq ijro etishni, musiqa savodini, musiqani idrok qilishni, musiqa asboblariida chalishni hamda qo'shiq kuylashda yangi uslublarni o'ziga birlashtiradi.

Hozirgi musiqa darsi uslubiyotining xilma – xil formalari va axborot vositalari asosida qurollanganligi bilan ajralib turadi. O'quvchilarni tarbiyalash va o'qitish uchun musiqa darsi ularga ta'lim berish, ular bilan birgalikda va o'zaro aloqada amalga oshirilmog'i lozim. Bu musiqa pedagogikasining eng muhim printsiplaridan biridir.

D.B.Koblevskiy bunday deb yozgan edi: «Musiqa darslari o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi: o'quvchilarni katta musiqa san'ati dunyosiga olib kirish, ularni musiqani va uning juda boy janrlarini birgalikda sevishtirish hamda o'quvchilarda musiqa madaniyatini ulardagi ma'naviy madaniyatning bir qismi sifatida tarbiyalashdan iboratdir

Badiiy tarbiya shu jumladan musiqa tarbiyasi, estetik tarbiyaning ajralmas bir qismi hisoblanadi.

Musiqa san'ati barcha san'atlar singari kishilarga boqiylikda turli - tuman hodisalarni ifodalovchi badiiy obrazlarni namoyon qiladi. O'rta maktablarda musiqa tarbiyasining asosiy vazifasi o'quvchilarni, o'z Vataniga, xalqiga sadoqatli bo'lish ruhida tarbiyalash, ularga yuksak axloqiy estetik hissiyotni oshirish. San'atga bo'lgan qobiliyatni o'stirishdan iborat. Musiqa darsi o'z – o'zidan ma'lumki san'at darsidir. Musiqaviy tarbiya har bir boladagi garmonik qobiliyatni rivojlantirishda, bolani har tomonlama barkamol bo'lib o'sishiga katta yordam beradi. Ana shulardan biri xor bo'lib qo'shiq aytish yoshlarga musiqa tarbiyasi berishning muhim formasidir.

Maktabda musiqa o'quvchisining asosiy maqsadi - bolalarni musiqa san'ati qiziqitirish, ularni musiqaviy estetik iste'dodini rivojlantirishdan iborat.

O'quvchilarni faqat musiqani amaliy jarayonda, nazariy asosda va maxsus ta'lim uslubiyotiga asoslangan holda, musiqa savodini o'zlashtirishi lozim. Mana

shu sabablarga ko'ra, eng tushunarli, ommaviy va chuqur emotsional ta'sir kuchiga ega bo'lgan xor qo'shiqlari maktabda bolalar musiqa tarbiyasining asosi hisoblanadi.

O'quvchilar musiqa darsida faqat qo'shiq o'rganish yoki musiqa savodini egallash bilan chegaralanib qolmasdan balki o'qituvchi ijrosida musiqa asarlarini kuylaydilar va idrok etadilar. Musiqa asorlarini o'quvchilarga tushuntirish va tanishtirish o'quvchilarning musiqaviy bilim saviyasini kengaytiradi. Bolalarda musiqa ijrochiligiga asarlarini eshitish darslarini olib borish uning xilma – xilligini oshiradi. Darsning mazmunli va qiziqarli o'tishiga katta yordam beradi.

Musiqa asarlarini chuqur egallash, tushunish uchun musiqani eshitish malakasi va musiqa darslari esa bolalarda dastlabki tayyorgarlik malakalarini beradi xolos.

Musiqa darslarini ijro etadigan musiqa asarlari tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lmog'i lozim. Ularning mazmunli va badiiyligi yuksak darajada bo'lishi kerak. Tanlangan musiqa asari bolalarning yoshiga, undan tashqari yil darslariga mos bo'lishi kerak. Tajribadan shu narsa ko'rsatiladiki, ayrim musiqa o'qituvchilarimiz fasllarga mos keladigan asarlarni e'tibordan chetga qoldirgan holda dars o'tmoqda. Bolalarning yoshiga mo'ljallab eshitaladigan musiqa ularning tushunchasi va ichki dunyosiga yaqin bo'lishi lozim. Bolalar quvnoq va qayg'uli musiqani ham qiziqib eshitadilar. Har o'quv yilida eshittiriladigan musiqaviy asarlar ham shakl mazmun jihatidan murakkablashib boradi.

O'quvchilar birinchi va ikkinchi sinflarda asosan bolalar uchun yozilgan musiqa eshitadilar va o'zlari o'qituvchi yordamida ijro etadilar. Uchinchi sinfdan boshlab maktab dastursini xalq qo'shiqlari bastakorlarining kichik – kichik klassik asarlari va keng tarqalgan ommaviy qo'shiqlar kiritiladi. Shu asarlardan tashqari, o'rta maktabda musiqa o'quvchilarining o'zlari o'quvchilarning yoshi va qobiliyatiga mos musiqa asarlarini tanlashi kerak.

O'quvchilarda musiqa havas o'yg'otish uchun ularning eshitayotgan musiqa asarlarini sevish katta ahamiyatga egadir. Shuning uchun ham pala - partish ijro etilgan asarlar bolalarda beparvolik hissini o'yg'otadi. Va aksincha yaxshi ijro etilgan asarlar ularda chuqur taassurot qoldiradi. Natijada shu musiqa asariga nisbatan qiziqish uyg'onadi. Ayniqsa, sinf o'quvchi tomonidan ijro etiladigan asarlar hayajon bilan qabo'l qilinadi.

Musiqa asarlarini eshitishdan oldin, sinfda tinchlik bo'lmog'i lozim. Musiqani jimlik sharoitida tinglashga o'rganish juda yoshlikdan boshlanadi va ulg'ayganda yuksak madaniyatga erishishga katta yordam beradi.

Takrorlash – bilimning onasi deydi donolarimiz. Asarni mukammal o'zlashtirish uchun vaqti – vaqti bilan takrorlab turish kerak. Bolalar musiqa asarini qanchalik qayta tinglasalar, uni shunchalik ko'p tushunadilar, biladilar, mazkur musiqaga bo'lgan muhabbatlari oshib boradi va asarni qiziqib eshitadigan bo'ladilar. Darslarga tinglanish lozim bo'lgan musiqa asarlarining ko'pchiligini birinchi yarmiga mo'ljallash kerak. Ikkinchi yarim yillikda esa takrorlash mashqlari nazarda tutiladi.

Ozroq qismini tutib, ozroq qismini tinglash lozim bo'ladi. Musiqa asarlari maxsus jihozlangan sinflarda o'tkazilsa, yuqori samara berishi mumkin.

Maxsus jihozlangan sinflarda (o'tkazilsa) cholg'u asboblari (birinchi navbatda pianino, rubob, doira, akkordion afg'on rubobi) doska, magnitafon, plastinka quyadigan proigrevatel, plastinkalar va hokozolar bo'lishi kerak. Maxsus jihozlangan sinf bo'lmaganda musiqa mashg'ulotlarini oddiy sinflarda o'tkazishga to'g'ri keladi.

Biz quyida birinchi sinfdan boshlab musiqa tinglashda qilinadigan ishlar va tinglanadigan musiqa asarlarini ko'rib chiqamiz.

1. Birinchi sinfda o'quvchilar mavzu jihatdan bolalar hayotiga oid bo'lgan, turli harakterdagi musiqa asarlarini tinglaydilar va bu asarlarni yaratgan kompozitorlarning hayoti va ijodi to'g'risida qisqacha ma'lumotga ega bo'ladilar. O'quvchilar musiqa tinglash qismida quyidagi malakalarni egallaydilar;

- musiqa asarlarini tinglaganda mutlaqo jimlik saqlash
- musiqa asarlarini diqqat bilan tinglash mazmuni va harakterini anglash
- musiqa ifoda vositalari va ayrim janrlar haqida tushunchaga ega bo'lish (marsh, raqs, qo'shiq)
- erkaklar, ayollar va bolalar yakka navoz, xor ovozlari eshitib bir – biridan ajratish;
- xalq cholg'u asboblari bir – biridan ajrata olish
- tanlangan asarlar: «Paxtakorlar qo'shig'i» (o'zbek xalq qo'shig'i), «Ishchi bobo» (H. H. Niyoziy she'ri va musiqasi), «Ot – ot akam o'yini», («Alla» A.V.Motsart musiqasi), «Qizlar raqsi» (o'zbek xalq kuyi va boshqalar).

2. Uchinchi sinfda, birinchi va ikkinchi sinfda musiqa tinglash bo'yicha olgan malakalarini takomillashtirishadilar, yangi bilimlar bilan qurollanadilar; marsh, raqs va qo'shiq haqida kengroq tushunchaga ega bo'lish;

tinglanadigan asarlarning har akteriga ko'ra, uning mazmuni tematikasini aniqlash.

Tanlangan asarlar: «Gopak», M.Musorgkiy, «Qaraqalpoqcha raqs», «Farg'onacha» o'zbek xalq qo'shig'i, «Karmen» operasida J.Bize «Chapaev haqida qo'shiq», «Marsh» P.I.Chaykovskiy va boshqalar.

1. birinchi sinfda ikki ovozli qo'shiqlar, qanonlar, chet el kompazitorlarining asrlarini (tinglaydilar va kuylaydilar) ayniqsa o'zbek xalq qo'shiqlarini: «Tanlangan asarlar». Giryra «mehrimgiz» o'zbek xalq qo'shig'i, «Sayra» uyg'ur xalq qo'shig'i, «Dudaray» qozoq xalq qo'shig'i, «Lola» tojik xalq qo'shig'i va boshqalar. YUqorida sanab o'tilgan sinflarimiz bo'yicha mashqlarni ijro etishimiz lozim.

2. Oltinchi sinfda o'quvchilar mashhur kompazitorlarning xayoti va ijodi bilan yaqindan tanishdilar. Ularning nodir asarlarini, plastinkalarni tinglaydilar. Opera, balet, simfoniya syuita, qantata, kabi yirik formali musiqa janrlari va gimnlari bilan tanishadilar.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, musiqa tinglashni bilish va undan estetik zavqlana olish ham katta san'at hisoblanadi. Kishida musiqa tinglash malakasi yoshlikdanoq rivojlana boshlaydi. Zotan bola musiqa mashg'ulotlarning barcha elementlar jarayonida ham musiqa tinglab, uni idrok etadi.

Musiqa tinglash, darsning asosiy qismidir. U ta'lim jarayonini faollashtiradi, kengroq tushunchaga ega bo'lishga yordam beradi. Bolalarning estetik his – tuyg'ularini, tushunchalarini va didini o'stiradi. Musiqaga havas va muxattab to'yg'ularini tarbiyalashga xizmat qiladi.

Jamiki san'at asarlari singari musiqa san'ati hamda insonni yuksak ma'naviy qadriyatlar sari etaklaydi, yoshligidanoq ajib ohang va tovush tovlanishlariga paydo qiladi. Bola hali qo'lga qalam ushlashni, o'qib, chizishni bilmagan yoshidayoq ma'lum darajada musiqa eshitish va his qilishni o'rganadi. Ko'pincha shu dastlabki taassurotlar kishilarda musiqaga bo'lgan munosabatlarning shakllanishida muhim rol o'ynashi mumkin. Shuning uchun umumiy ta'lim va hunar maktablarini isloh qilishning asosiy yo'nalishlarida musiqa va umumta'lim maktablarida o'quv- tarbiya ishlarini tubdan o'zgartirish masalalarini ham olg'a surilgan.

Musiqa, avvalo bolalarning estetik dunyoqarashini tarbiyalaydi, san'at asarini his etish, ularga o'z munosabatini bildirish kabi fazilatlarni uyg'otadi. Albatta, ushbu fazilatlarni kamol toptirishda adabiyot, tarix, sport va boshqa sohalar ham katta o'rin tutadi. Binobarin, nazm va musiqa doimo yonma – yon yashaydi, bir – birini to'ldiradi. Bolada musiqaga ilk muhabbat avvalo tabiat taassurotlari ostida tug'iladi,

qolaversa bog'cha va maktabda shakllanib boradi. Musiqa darslari faqatgina estetik jihatdan emas, balki keng ma'noda ma'naviy - ahloqiy jihatdan ham tarbiyalaydi.

Shuning uchun musiqa bo'yicha o'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish bugungi kunimiz ilgari surayotgan muhim muammolardan biridir. Hozir amalda qo'llanilayotgan «Maktabda musiqa tarbiyasi» to'plamining ijobiy tomonlarini qayd etgan holda hali jumhuriyatimiz miqyosida musiqa asari va darsliklarini nashr etish ko'ngildagidek emasligini aytib o'tish lozim. Ayniqsa, o'quv dastursini takomillashtirish, uni jiddiy ilmiy tarzda yaratish dolzarb masala bo'lib turibdi. Agar O'zbekiston kompozitorlarining bolalar uchun yozgan yaxshi asarlari o'quv dasturiga kiritilsa, ayni muddao bo'lur edi.

Bu birinchi navbatda bolada milliy musiqaga qiziqish va muhabbatni oshiradi, uning estetik va internatsional dunyoqarashini o'stiradi. Shu o'rinda diqqatni bir masalaga tortish joiz. Maktab dasturi asosan zamonaviy musiqa asarlaridan to'zilgan. Milliy mumtoz kuylarimiz esa batomom unitilib qoldirilgan. Axir xalqimizning ulkan musiqiy merosi o'tmishimizning ne – ne zamolar zayliga bardosh berib, xalqning orzu - armonlari, o'y – intilishlari o'zida mujassam etgan kuy– qo'shiqlarimiz maktab dastursidan joy olsa yaxshi bo'ladi!

Zamonamizning zabardast yozuvchisi, Chingiz Aytmatov o'zining dunyoga mashhur «Kunda» romanida shunday deb yozadi: «Xayot, o'lim, muhabbat, shafqat va ilhom – hammasini musiqa aytadi, zotan biz musiqada eng oliy xurlikka erishamiz, bu xurlik uchun esa ongimiz yorishgan zamonalardan boshlab butun tariximiz davomida kurashganmiz, lekin unga faqat musiqadagina moyil bo'lganmiz. Faqat musiqagina barcha zamonlarning aqidalarini engib o'tib, doimo kelajak sari intiladi... Shuning uchun ham biz ayta olmagan narsalarni u aytadi, shunga chorlaydi... »

Zamonaviy mavzularda ham rang-barang asarlar yaratilmoqda. Biroq o'qituvchilarimiz bunday zarur asarlardan ham to'la bahramand bo'lolmayotirlar. Shlarni hayotni sevishga, xalqning yaxshi udumlarini asrab – avaylashga o'rgatuvchi mehnat jasoratlari sari etaklovchi, do'stlik va qarindoshlikni tarannum, etuvchi asarlar yaratayotgan iste'dodli bastakorlarimiz (Eduard Qalandaarov, Habibo'llo Rahimov, Avaz Mansurov, Mustafo Bafoev va boshqalarning) asarlarini maktab dastursiga ko'proq, dalil olib kirish fursati etdi. Mutasaddi o'rtoqlar, bu ishni yo'lga qo'yishda bosh bo'lishlari lozim.

San'at va umumta'lim maktablarida o'qitish metodlarini takomillashtirish muhim masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Chunki san'atshunos olimlarimiz bu sohaga juda kam e'tibor bermoqdalar.

Bizda bu borada birorta mukammal o'quv qo'llanmasi yo'q desa bo'ladi. Vaholanki, musiqa darslarini o'qitish Respublikamizda Sovet hokimiyatining dastlabki yillaridayoq boshlangan edi. Shubhasiz, o'tgan davr mobaynida talaygina tajriba to'plagan. Gap faqat eng yaxshi, ilg'or tajribalarni to'plab, keng miqyosida ommalashtirilishida qolgan. Bu borada qardosh Respublikalarda, ayniqsa Boltiq bo'yi Respublikalarida va Gruziyada tahsinga loyiq ishlar amalga oshirilmoqda. Ushbu Respublikalarda radio va televideniya dasturlariga bolalar tarbiyasiga xususan, jajjilarning musiqaviy madaniyatni shakllantirishga xizmat qiladigan ajoyib eshittirishlar va ko'rsatuvlar kiritilmoqda. Shu o'rinda xalq artisti R.Paulsning bolalar musiqasida bo'lgan ishtiyoqi va muhabbatini eslashning o'zi kifoya.

Endi musiqa o'qituvchilarining mahorati, bilimi va professional saviyasi haqida ikki og'iz so'z. Agar Respublikamizda musiqa darslarini o'qitish muammolarini bir biriga tutash halqa deb tasavvur qilsak, halqaning eng bo'sh joyi o'qituvchi kadrlar muammosidir. To'g'ri hozir shu sohada ishlab turgan o'qituvchilar bor. Ammo bizga ko'proq o'z kasbini sevadigan, yoshlarga cheksiz muhabbati bo'lgan, javobgarlikni his eta bilgan, professional jihatdan puxta musiqa o'qituvchilari kerak.

Masalaning kishini ranjitadigan yana bir tomoni borki, bu haqda to'xtamaslikning iloji yo'q. Ayrim maktablarda musiqaviy tarbiyani mutlaqo tushunmaydigan, bir necha qo'shiqni zo'rg'a o'rganib olgan kishilar dars berayotgani achinarli holdir.

Nazarimizda, musiqa darslarini o'tishda yillar davomida shakllangan bir qolipdagi qarashlardan dadil voz kechish fursati etdi. Bu uchun o'qituvchi o'z o'stida muntazam ishlashi, ittifoq va jumxuriyat miqyosidagi adabiy – musiqaviy jarayonlardan xabardor bo'lishi shart. Bizda esa haligacha maktab dastursidan bir qadam nariga chiqolmaydigan o'qituvchilar oz emas. Musiqa o'qituvchisidan katta mahorat va bilimni talab qiladi.

Bir so'z bilan aytganda, tarbiyasiga oid barcha muammolarni kompleks tarzida hal etish lozim. Buyuk faylasuf Abu Nasr Farobiy musiqa haqida shunday degan edi: «Musiqa fani shu ma'noda foydaliki, kimki fe'l – atvori muvozanatini yo'qotgan bo'lsa, tarbiyaga keltiradi, kamol topganlarni kamolga etkazadi va muvozanatda bo'lganlarning muvozanatini saqlaydi. Bu fan tanning sog'lig'i uchun ham foydalidir, chunki tan kasallga uchrasa ruh azoblanadi. Shu sababli tanni sog'lomlashtirish uchun ruhni davolamoq darkor, ovozlarning ta'siri bilan ruhiy quvvatlar o'z mohiyatiga uyg'unlashadi va tartibga, muvozanatga keladi». Ulug' vatandoshimizning ushbu so'zlari bugungi kun uchun ham nihoyatda qadrlidir. Zero, qo'shiq bizni o'tmish

bilan bog'laydi, kelajagimizga yuksakroqdan nazar tashlashimizga imkon beradi. Shuning uchun kelajagimiz bo'lgan bolalarni kuy va qo'shiqqa yanada mahkamroq bog'laylik, ularning jajji yuraklarini ezgulik ohanglari bilan oshno etaylik!

O'zbekistonda inson ma'naviy hayotini shakllantirish maqsadida musiqa madaniyati hayotga chuqurroq kirib borishiga keng imkoniyatlar yaratilmoqda.

Qadimiy va boy tajribaga ega o'zbek milliy musiqa madaniyati asrlar davomida sayqallanib kelgan. Bu maktablar faoliyati mazmunida insonning dunyoga kelishidan ketishigacha umri davomida musiqa haqiqiy tarbiya vositasi ekanligi o'z ifoasini topgan. Musiqa so'z san'ati bilan bog'lab o'rganilganligi amaliyotda o'z samarasini beradi.

Musiqa tarbiyasi, albatta, ta'lim metodikasiga bevosita bog'liq. Musiqa tarbiyasi metodikasi tarbiya muassasalarida nafasat, musiqashunoslik fiziologiya, ruhshunoslik fanlarining umumlashtirilgan tajribalariga tayanadi. Metodikaning fan sifatida rivojlanishi jamiyatda maorif va musiqa san'atining takomillashib borishi bilan bevosita bog'liq.

Musiqa ongli idrok etish o'quvchilar ma'naviy dunyosini boyitishda yordam beradi. Ularning musiqiy didlar tarbiyalanib boradi. Badiiy texnik bosqich printsiplari asarni badiiy va ifodali ijro etishni talab etadi. O'quvchilarning kuylash malakalarini shakllantiradi. Musiqa metodikasi tarbiya jarayonida ko'pgina omillarga bog'liq. Kishilarning musiqiy madaniyati faqatgina maktabning ta'sir ostidagina shakllanmaydi.

Musiqa darslaridan tashqari musiqa mashg'ulotlari, sinfdan va maktabdan tashqari ishlari to'garaklar, bayramlar, ertaklarni o'tkazish kiradi. Musiqa tarbiyasi metodikasi musiqa faniga yaqin bo'lgan adabiyot va tasviriy san'at, tarix bilan bog'liq holda o'rganishni taqozo etadi. Bu esa o'quvchilarni har tomonlama tarbiyalashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Chunki o'quvchilarning ommaviy tarzda darsga jalb etilishi, maktabda musiqa fanlar bilan bog'lab o'tish ularning hamma fandan estetik zavq olishini ta'minlaydi. Eng muhim, musiqa bolalarning aqliy, ahloqiy sifatlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Musiqa aqlni peshlab, tafakkurni charxlaydi. Musiqa darslari va mashg'ulotlarda o'quvchilar tarbiya va milliy madaniyatimizni o'rganib, bilim saviyasini kuchaytirib borishga erishadi.

Musiqa tarbiyasining kontseptsiyasida maktabda musiqa boshqa fanlar qatori o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Musiqa ta'limini huquqli fan hisoblanib, o'quv

rejalari va dasturda yozma ishlar, orliq nazorat joriy etilishi xususida fikr - mulohazalar bayon etilgan.

Bu esa hozirgi zamon o'quvchisidan dars mashg'ulotlariga ijobiy munosabatda bo'lishni, ulardan musiqiy faollikni oshirishni talab etadi. Musiqa dars mashg'uloti sifatida o'ziga xos xususiyatlarga ega bu xususiyatlarni esa har bir o'qituvchi bilishi kerak.

Birinchidan, musiqa tarixi nazariyasi, ijrochilikka doir turli namunalardan ayrim mashqlar, musiqa savodi mashg'ulotlari, musiqa tinglash, musiqa ta'limi va adabiyoti, bolalar cholg'u asbobida chalish, ritmik harakatlar bajarish elementlari kiradi.

Ikkinchidan, musiqa boshqa san'at turlaridan o'zining ifoda vositalari bilan farq qiladi. Agar badiiy adabiyot so'z bilan, tasviriy san'at ranglar bilan, raqs harakatlar bilan ifodalansa, musiqa tovushlardan vujudga kelgan ohang vositasi bilan ifodalanadi.

Uchinchidan, musiqa bolalarda faol hissiy ta'sir ko'rsatib, ijobiy ko'rsatmalar, kechinmalar uyg'otadi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqa madaniyati fani bo'yicha dasturda bir darsning o'zida ta'limning musiqa tinglash, jamoa bo'lib quylash, musiqa savodxonligi, bolalar cholg'u asboblari va ritmik harakatlar bajarish, musiqa ijodkorligi kabi bosqichlar bir - biri bilan bog'lanib yaxlit holda amalga oshirilishi nazarda tutilishi kerak. Zamonaviy mashg'ulotlarda musiqa idroki etakchi faoliyat sifatida muhim rol o'ynaydi.

Shunday qilib, musiqiy ta'lim va tarbiyaning maqsad va vazifalarini fidokorona anglab to'g'ri amalga oshirish lozim. Bu o'quvchilarning ma'naviyatini shakllantirishda samarali ijobiy ta'ir ko'rsatadi.

2 BOB. Boshlang'ich sinflarda musiqa madaniyati darslarining tuzilishi, turlari va medodlari.

Musiqa darsining ichki tuzilishining asosiy xususiyati shundan iboratki bir darsning o'zida musiqa ta'limining uch mustaqil qismlari: jo'r bo'lib qo'shiq aytish, musiqa savodi va musiqa tinglashni birlashtirish zarurligidadir.

Musiqa o'qituvchisi bu jarayonlarni bir - biriga qarama- qarshi kuyish mumkin emasligini, aksincha darsda bir-biri bilan uzviy aloqada bog'liq ravishda olib borish zarurligini yaxshi bilish kerak. Bu uchala jarayonning musiqa darsida bir xil mavqei, ahamiyati bor. Jo'r bo'lib qo'shiq aytish jarayonida asosan vokal - xor mashqlari ijro etiladi va turli qo'shiqlar o'rganiladi.

Bunga dars soatning eng ko'p qismi ajratiladi.

Musiqqa savodini o'rganishda asosiy maqsad - bolalarning nota yozuvini o'rganish va o'zlashtirishi; notaga qarab qo'shiq aytishni o'rganishdir. Musiqqa savodini o'rganish yuzki bo'lmasligi kerak. Musiqqa savodiga doir barcha ma'lumotlarni jo'r bo'lib kuylash va musiqqa tinglash materiallari asosida, musiqani o'rganish yoki musiqqa asarini tahlil qilish jarayonida berishga intilish kerak.

Musiqqa adabiyotini o'rganish bolalarda musiqqa nisbatan muhabbat uyg'otadi, ularning musiqqa bo'lgan iste'dodini, emotsiyasini o'stiradi va nihoyat qo'shiqni badiiy, ta'sirli ifodali kuylashga katta yordam beradi. Shunday qilib musiqqa ta'limidagi barcha jarayonlarning maqsad va mazmuni dars strukturasi belgilaydi. O'qituvchining bu jarayondagi mustaqil, bir – biriga bog'lanmagan holda olib qarashi metodik jihatdan katta xato bo'lib, natijasi samarali bo'lmaydi. Birinchi navbatda o'quvchilar bilimi mustahkam bo'lishiga bog'liqdir. Musiqqa darsi dasturining hajmi esa ancha katta, lekin o'quv materiallarning mukammal o'rganish uchun bu vaqt ham etarli emas. O'quvchilarning darsdan oladigan bilimlari yaxshi o'zlashtirilgan va esda qoladigan bo'lishi kerak. Chunki bilan bir hafta ichida bolalar xotirasidan ko'tarilishi mumkin. Darsliklar o'quvchilarga o'tilgan materialni uyda qaytarib mustahkamlash uchun imkoniyat tug'diradi. Biroq musiqqa darsining o'ziga xos xususiyati o'quv materiallarining asosan darsda o'zlashtirilishini talab qiladi. Barcha bilim va malakalar puxta o'zlashtirilmaguncha navbatdagi materialga o'tish mumkin emas. F.V.Odoevskiy «Musiqqa alifbosi»da shunday maslahat beradi.

«Shoshilish yaramaydi.. chunki har qanday tadqiqot bu payvandlash turidir. Payvand qilingan narsa tutib qolishi uchun tabiat qonuniga binoan ma'lum vaqt talab qilinadi. Yaxshilab chaynab eyilgan ovqatgina insonga oziq beradi».

O'quv rejasi bo'yicha musiqqa darsiga ajratiladigan vaqt darsning tuzilishiga ta'sir qiluvchi ikkinchi omil bo'lib, darsning hamma qismlarini bir-biriga chambarchas bog'lab olib borishni talab qiladi. Bu omillar o'qituvchi oldiga qator murakkab vazifalarni qo'yadi, bilarni muvaffaqiyatli hal qilish o'qituvchining pedagogik mahoratiga musiqqa darsini to'g'ri rejalashtirishga, darsning har daqiqasidan chuqur o'ylab, maqsadga muvofiq ravishda foydalana olishga bog'liqdir. Musiqqa darsining tuzilishi xilma-xil bo'lishi mumkin. Bu narsa o'quvchilarning yoshiga, ularning musiqqa qobiliyatiga, darsning maqsadi va mazmuniga bog'liqdir.

Turli sinflarda musiqqa darsining to'zilishi bir – biridan keskin farq qiladi. Bu esa o'quvchilarning yosh xususiyatlari bilan ham bog'liqdir.

Birinchi va ikkinchi sinf o'quvchilari darsda bir turdagi ish ustida o'z diqqatlarini uzoq to'xtatib tura olmaydilar. Shuning uchun bu sinflarda o'qituvchi darsda olib boradigan har xil ishlarni o'ylab, almashtirib turishi, bolalar diqqatini bir topshiriqdan ikkinchi topgshiriqqa «ko'chirib turishi» kerak. Masalan, darsni qo'shiq kuylashdan boshlash mumkin. So'ngra o'qituvchi yangi qo'shiq kuylab beradi va qo'shiq haqida suhbat o'tkazadi hamda uni o'rgatishga kirishadi. Birinchi misra o'rganib bo'lingach o'qituvchi yangi materialni tushuntirishga o'tadi yoki musiqa savodidan oldingi darslarda o'tilganlarni takrorlaydi. Shundan so'ng yangi qo'shiqni o'rgatishni davom ettiradi. Agar u katta misra bo'lmasa, ikkinchi misrasi ham o'rgatiladi. (Agar qo'shiq ikki misra bo'lsa shu holda o'rgatiladi). Shundan so'ng bolalarga qo'shiqdan keyin dam berish maqsadida ulardan birma – bir so'rab chiqiladi va musiqa tinglash qismiga o'tiladi. Darsni ilgari o'rganilgan qo'shiqni takrorlash bilan tamomlash mumkin. Birinchi va ikkinchi sinf o'quvchilari uchun darslar og'ir bo'ladi va o'qituvchi bolalarni hushyorlik bilan kuzatib borishi, ular diqqat bilan quloq solib turibdimi yoki aksincha miyasi charchab diqqati sochilyaptimi – bu narsalarni o'z vaqtida payqash talab qilinadi. Dars shunga qarab olib boriladi.

Ba'zan o'qituvchining tajribasizligi natijasida ma'lum bir metodik ko'rsatmadan foydalanish natijasida, ma'lum darajada zarar etkazilishi mumkin. Masalan: birinchi sinflarda bolalarning diqqatini «ko'chirib turish» degan ko'rsatmaga amal qilib, uni hadeb qo'llayveradi. Chunonchi, bolalarga yoqib qolgan qo'shiqni o'rtaga turib birdaniga ularning diqqatini boshqa ishga ko'chirish kerak degan qarorga kelinadi, amalda esa bu qo'shiq bolalarga yoqib qolganligi uchun ishtiyoq bilan aytayotgan bo'ladilar va qo'shiq ustida yana bir necha daqiqa samarali ishlashga qodir ekanliklari ayon bo'lib turadi. «Ko'chirib turish» qoidasidan noto'g'ri foydalanish tufayli bolalarga qanoatlanmaganlik, afsuslanish hissi tug'iladi. Bolalarga yoqib qolgan (qo'shiq) qo'shiq o'rniga o'qituvchi boshqa mashq bilan shug'ullanishni taklif qiladi. Agar boshqa mashq har qancha qiziq bo'lsa ham, bu topshiriqni bolalar noiloj bajaradilar. Bu albatta, o'qituvchining metodik xatosi bo'lib qolishi ehtimoldan holi emas.

Biron musiqaviy mashq turiga darsda bir necha daqiqa vaqt ajratish kerakligini aniq aytish qiyin. Bu narsa o'qituvchiga, uning metodiga, bolalarni qiziqтира olishga, shu bilan birga darsning mazmunligi va bolalarning holatiga bog'liqdir. Dars rejasini tuzayotganda o'qituvchi har turdagi ishlarning qay tartibda ketma – ket kelishini, engil va murakkab materiallarning qaysisini oldin, qaysisini

keyin kelishini, so'raladigan o'rinlari va darsning har bir qismiga taxminan qancha vaqt ketishini hisobga olishi kerak.

Birinchi va ikkinchi sinflarda darsning ko'p qismi (25 minuti) jo'r bo'lib qo'shiq quylashga ajratiladi, chunki shu yoshdagi bolalar uchun eng oson va qiziqarli ishdur. Bu sinflarda qo'shiq o'stida ishlayotganda o'qituvchi o'yin elementlaridan, ritmik harakatlardan, ososn riqlardan va xor ovozlaridan foydalanishi mumkin, chunki bularni ham bolalar yaxshi ko'radilar. Birinchi va ikkinchi sinf bolalarni uncha katta bo'lmagan musiqa asarlarini zo'r ishtiyoq bilan tinglaydilar. Musiqa savodiga doir olib boriladigan ish asosan bolalarning musiqaviy o'quvini o'stirish va nota yozuvlarini o'rganishdan iboratdir. Musiqa tinglash va musiqa savodi qismiga darsda taxminan 10 minutdan vaqt ajratiladi.

Shunday qilib, 1 - sinflardagi dars tuzilishning asosiy xususiyati dars davomida bolalar diqqatini bir narsadan ikkinchi narsaga ko'chirish, ya'ni dars jarayonlarini almashtirib turishdir. Yuqori sinflarda bolalarning diqqati hiyla barqaror va bir joyga to'plangan bo'ladi. Masalan: 3-4 o'rta sinflarda darsning ko'proq qismini bitta topshiriq o'stida ishlashga ajratish mumkin. Bunga yangi qo'shiq o'rganishyoki kompozitorlarning ijodi haqida suhbat o'tkazish bilan birga uning asarlarini ko'rsatish yoki musiqa savodini yozma ish o'tkazish kabi ishlar kiradi. Bu sinflarda musiqa savodini yozma ish o'tkazish kabi ishlar kiradi. Bu sinflarda musiqa savodini o'rganish uchun vaqt birmuncha ko'payadi (10 minutgacha). Biroq darsning asosiy qismi xor bo'lib qo'shiq aytishga ajratiladi. 5 – 6 sinflarda musiqa darsini o'tkazish o'qituvchiga hiyla qiyindir. Bu hol o'qituvchilarning yosh xususiyatlariga bog'liq bo'ladi. 11-12 yoshda bola organizmi kuchli rivojlana boshlaydi. Bu yoshda bolalar birmuncha ta'sircha bo'ladi. Shuning uchun ham 5 - 6 sinflarda intizomni saqlash ancha qiyin bo'ladi. Bu kishining hissiyotini kuzatadigan musiqa darslarida yaqqolnamoyon bo'ladi. Bolalikdan o'smirlikka o'tish yoshidagi bolalar juda faollashadilar. Kuch – quvvatlari qaynab toshadi, o'z qobiliyat va kuchlarini biror narsaga nisbatan qiziqish paydo bo'la boshlaydi. Agar bu omillardan mohirlik bilan foydalanilsa bolalarning kuch – quvvatlari to'g'ri yo'lga solinsa, ular yaxshi natijalar berish muqarrardir.

11 -12 yoshlik bolalarning ovozi anchagina kuchli bo'la boshlaydi. YOrqin va jaranglab chiqadi, tembrlari aniqlanadi. Bu narsa qiziqarli qo'shiq repertuarini tanlash, ovozi yaxshi, ifodali jaranglashishiga erishish, shu bilan birga o'quvchilarning mazkur predmetga qiziqtirish, ularda havas o'yg'otish imkonini beradi. O'qituvchini o'z obro'yiga ega bo'lishi ham katta ahamiyatga ega. Bu yoshdagi o'quvchilar o'z

o'qituvchilariga juda ham tanqidiy ko'z bilan qaraydilar, bir xil o'qituvchilarni bilimdonligi va yaxshi sifatleri uchun hurmat qilsalar, boshqalarini shu xususiyatlari bo'lmaganligi uchun hurmat qilmaydilar. Agar musiqa o'qituvchisi cholg'u asbobida yaxshi chalsa, qo'shiqni yaxshi, qiziqarli kuylasa, musiqa va kompozitorlar haqida so'zlagan hikoyalari bilan o'ziga maftun etsa, bunday o'qituvchilar bolalar hurmatiga sazovor bo'ladilar.

Agar boshlang'ich sinflarda musiqa darsi butunlay yoki etarli ma'lumoti bo'lmagan o'qituvchi tomonidan juda past saviyada o'tkaziladigan bo'lsa, u holda keyingi sinflarda musiqa o'qituvchisi yana bir qiyinchilikka duch keladi. Natijada musiqa darsi dasturi bajarilmay qoladi va bu xatoni yuqori sinflarda tuzatishga to'g'ri keladi. Bunday hollarda o'qituvchining qoloq o'quvchilar bilan olib boradigan qo'shimcha darslari katta ahamiyatga ega. Chunki bunday o'qituvchi sinfning olg'a tomon harakat qilishiga to'siq bo'lishgina emas, balki ko'pincha intizomning bo'zilishiga ham sababchi bo'ladi.

5 - sinflarda dars strukturasi va vaqtni taqsimlash taxminal 4- sinflardagiga o'xshaydi: xor bo'lib qo'shiq aytishga 25 minut, musiqa savodiga va musiqa eshitishga 20 minut vaqt ajratiladi.

Bolalarning o'sib-ulg'ayib borish, o'z diqqatlarini bir joyga uzoq yig'i olishi, fikrlash qobiliyatining va ongliligining o'sishi darsni qismlarga bo'lmay, bir bo'limni to'liq o'tishga imkoniyat beradi. Masalan: bitta darsni to'lig'i bilan musiqa tinglashga bag'ishlash mumkin. Avvallari bir darsda bu bo'limga 5 - 10 minut ajratiladi va bu vaqt ichida kompazitor yoki musiqa asari haqida juda qisqagina ma'lumot berish mumkin. Bo'lar edi. Bu bo'limga to'liq bir davrning ajratilishi o'quvchilarni opera janri bilan tanishtirganda bir yoki bir necha operalardan parchalar keltirish, yoki bir kompazitorning ijodi bilan tanishtirish mumkin. Bunday darslar suhbatli kontsertida (ertaliklarda, ota-onalar oldida va shu kabi paytlarda) chiqish uchun bir chorak yoki yarim yil ichida o'rganilgan qo'shiqni badiiy jihatdan qayta ishlashni asosiy maqsad qilib qo'yish mumkin. Musiqa savodini o'rganishga butun bir darsni ajratish noto'g'ri bo'ladi. Ma'lumki bu dars kam emotsiyali bo'lib, ularga bu darsni tinglash og'ir va qiziqarli bo'lmaydi.

7 - 8 sinflarda bollarga musiqa ta'limini berish tugallanadi. To'liqsiz o'rta maktabni bitiruvchi o'quvchilardan ma'lum bir estetik did hosil bo'lishi, turli xil kompozitorlarning ijodi haqida mustaqil fikr yurgiza bilishi, nota yozuvlarini bemalol o'qiy oladigan, notaga qarab qo'shiq kuylay oladigan bo'lishi kerak.

7 - 8 sinflardagi qo'shiq darslarida asosan 1 - sinfdan 6 - sinfgacha olgan bilim va malakalari aniqlanadi va chuqurlashtiriladi.

13 -14 yoshli bolalarni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lishi, musiqa o'qituvchisiga qo'shimcha qiyinchilik tug'diradi. Bu yoshdagi o'g'il bolalar ovoziga mutatsiya boshlanadi, natijada sinfdagi bolalarning bir qismi butunlay qo'shiq aytmaydigan yoki kuylasalar ham o'qituvchi nazorati ostida ehtiyotkorlik bilan kuylasalar ham o'qituvchi nazorati ostida ehtiyotkorlik bilan kuylaydilar. Bundan tashqari sinfda bolalar ovozi normal qo'shiq aytishni davom ettirayotgan, mutatsiya belgilari hali namoyon bo'lmagan bolalar ham bo'ladi. Qizlarning ovozida uncha o'zgarish bo'lmasa ham organizmning umumiy o'simi natijasida ovoz apparati o'zgaradi. Bu hol ham unga ehtiyotlik bilan muomalada bo'lishni talab qiladi. Bu sinflarda qo'shiq kuylash darsi strukturasi xususiyat shundan iboratki, bunda xor bo'lib qo'shiq aytishga oz vaqt (15 – 20 minut) ajratib, qolgan vaqtni esa musiqa tinglash va musiqa savodiga, qo'shiq aytish katta vokal vazifasini talab qilmaydi, chunki bunda xor malakalarini o'stirishni ko'zlamaydigan diapazon kichik va kuylash uchun qulay bo'lgan mashqlar tanlanadi. Bundan tashqari, yuqori sinflardagi o'quvchilarning solfejiodan etarli tayyorgarligi bo'lishi kerak, shundagina butun sinfning notaga qarab qo'shiq aytishini yakka yoki guruhlariga bo'lib solfejio qilish bilan almashtirib turish kerak.

Bu yoshdagi bolalar musiqaga, musiqa adabiyotini o'rganishga qiziqadilar. Shuning uchun darslarning ko'p qismini (yiliga 5-7) darsni kompozitorlarning hayoti va ijodini o'rganishga bag'ishlash mumkin.

Bu sinflarda xor qo'shiq kuylash repertuarini to'g'ri tanlash shu bilan birga o'quvchilarning ovoziga qarab, bunga mutatsiyadan o'tgan bolalar xor partiyalarida birinchi I – aktava past, erkak ovozi bilan aytadigan qilib taqsimlanishining ahamiyati katta.

7 - 8 sinf o'quvchisining asosiy maqsad va vazifa hamohang barqaror 2 ovozli qo'shiq aytishga erishishdan iboratdir.

Demak, 7 - 8 sinfdagi musiqa fani o'qituvchilariga beriladigan metodik ko'rsatma shundan iboratki, o'qituvchi xorp bo'lib qo'shiq kuylashni boshqa turdagi mashqlar bilan navbatma – navbat olib borishi, shu bilan birga darsning mashqlar bilan qimmatini tushurmasligi, uni qiziqarli qilib o'tkazishi kerak.

Albatta, bu sinflardagi darslarning strukturasi ko'p darajada sinfning tarkibiga bog'liqdir. Shundan sinflar bo'ladiki, unda o'quvchilarning ko'pchiligi qizlar bo'ladi va ba'zi sinflarda mutatsiya boshlangan o'g'il bolalar deyarli bo'lmaydi. Bunday

hollarda dars strukturasi 5-6 sinflardagidek tuzish metodi to'g'ri tanlanganidagina va bolalarning yosh xususiyatlari hisobga olinadigan musiqa darslarida yaxshi natijalarga erishish mumkin.

O'qituvchi musiqa darslarini tuzishda darslarining mazmunini xilma – xil qilish bilangina emas, balki uning strukturasi ham turlicha o'tkazishga intilishi kerak. Musiqa darsi bir qolibda tuzilmasligi kerak. O'qituvchi o'z ishiga ijodiy yondashishi musiqa darslarini o'tkazishning formalarini va metodlarini qidirishi va yaxshi natijalariga erishishi mumkin.

Musiqa darslarini bir necha tiplari mavjud. Darsning tipi uning maqsadi, mazmuni, strukturasi bilan belgilanadi. Bunday dars musiqa ta'limining barcha 3- qismini xor bo'lib qo'shiq kuylash musiqa tinglashdan tashqari o'tilgan darslar ham qaytariladi.

Bunday darslarda bolalarga beriladigan dars jarayonidagi vazifani to'g'ri taqsimlash katta ahamiyatga ega. Agar tushuntiriladigan. Material murakkab bo'lsa uni ixchamlashtirish va qaytarishni bolalarni zo'riqtirmay, ularga ijodiy dam beradigan qilib tuzish kerak. Yangi material bolalarga og'irlik qilmasa, uniko'proq berish mumkin, qaytarish vaqtida esa faqat murakkab masalalar o'stida to'xtalish zarur. Bundan tashqari musiqa darslarini bir – biri bilan o'zviy bog'lash vazifasi jihatidan to'g'ri taqsimlab olib boriladigan 3 ta bo'lim mavjudligini hisobga olmoq kerak. Shuning uchun birinchi qism bo'yicha yangi material o'tilsa, qolgan qismlar bo'yicha qaytarish tavsiya etiladi. Masalan: agar yangi qo'shiq o'rgatilmayotgan bo'lsa, musiqa savodi bo'yicha o'tilganlarni qaytari kerak. Mumkin qadar yangi qo'shiq materiali asosida o'tilganlarni qaytarish kerak bo'ladi.

Agar darsda oldingi darsda o'rganilgan qo'shiq bo'yicha mashq davom ettirilsa, o'qituvchi musiqa savodi bo'limi yuzasidan yangi material o'tishi mumkin.

Musiqa tinglashda, odatda dam beruvchi material sifatida foydalaniladi. Agar dars yangi materiallar bilan to'lgan bo'lsa, musiqa tinglashda bolalarga dam berish maqsadida ularga ma'lum bo'lgan asarlarni qaytarish joizdir. Jumladan, darsda engil material berilsa, yangi asarni tinglash mumkin.

Darsda o'quv materialini qanday taqsimlanishini aniq qilib ko'rsatish, qaysi birini oldini kuylash kerakligini: xor bo'lib qo'shiq aytishnimi yoki musiqa tinglashnimi tavsiya etish qiyin. Bu narsa ko'p jihatlarga bog'liq va strukturasi bir xil, aralash tildagi darslarda variantlar haddan tashqari ko'p bo'lishi mumkin.

Biroq arzlash tipdagi ko'pchilik musiqa darslarining strukturasi har akterli bo'lgan ba'zi umumiy printsiplarni quyidagi olib ko'rsatish mumkin.

1. Darsning birinchi yarmi eng unumli bo'ladi, chunki hali bolalar charchamagan va diqqati bir (joyga) erga to'plangan bo'ladi. Shuning uchun darslarni rejalashtirishda yangi va murakkab materiallarni (bu qaysi qismga taalluqli bo'lishidan qat'iy nazar) darsning birinchi yarmida o'tishni nazarda tutish kerak.

2. Darsda charchashni hordiq berish bilan, murakkab materiallik engilroq material bilan aqliy mehnatni amaliy mashg'ulotlar bilan almashtirib turish kerak.

3. Darsga har uchala qismni kiritish kerak. Ayrim hollarda kuyi sinflardagi darslarga musiqa savodini yoki musiqa tinglashni kiritmasa ham bo'ladi. Lekin hamma sinflarda albatta xor bo'lib qo'shiq aytishni kiritish kerak.

4. darsda asosiy o'rinni qo'shiq o'stida olib boriladigan mashqlar egallashi lozim.

5. Har bir musiqa darsida 5 – 7 daqiqa qo'shiq aytishga ajratish kerak. Eng yaxshisi, darsni qo'shiq aytishdan boshlash kerak. Chunki bu narsa bolalarni yaxshi uyushtiradi va ruxini ko'taradi.

6. Har bir musiqa darsni notaga qarab qo'shiq aytish va o'quvini o'stirish mashqlar uchun vaqt ajratish kerak.

7. Darsda olib boriladigan hamma mashqlarni bir –biri bilan og'lab olib borish va uni umumiy bir maqsad ga bo'ysundirish kerak.

8. Musiqa tinglash va qo'shiqlarni qaytarish odatda dars oxirida o'tkaziladi.

9. Har bir darsda o'tiladigan material takrorlanishi va mustahkamlanish kerak.

Shu printsiplar asosida dars strukturasini quyidagi eng ko'p tarqalgan sxema bo'yicha tuzish mumkin.

a) qo'shiq kuylash

b) nota savodi (yangi material va notaga qarab kuylash)

v) qo'shiq o'rganish (ishning davomi).

g) Musiqa tinglash (yangi material).

d) ilgari o'rganilgan qo'shiqlarni o'rganish
yoki

a) qo'shiq kuylash.

b) yangi qo'shiq o'rganish

v) musiqa savodi (takrorlash) o'quv o'stirish mashqlari, amaliy topshiriqlar, notaga qarab qo'shiq kylash,

g) qo'shiqni qaytarish,

d) musiqa tinglash (yangi material)

Darsning keyingi tipi aralash tipga qaraganda tajribada kam uchraydi, bu shunday darski, bunda o'qituvchi hamma qism bo'yicha yangi material o'stida ishlaydi.

Bunday tipdagi darslarini o'rganishdan o'qituvchining bolalarga berilgan yangi materialining umumiy hajmi haddan tashqari ko'p bo'lmasligi kerak. Darsda uchala qismning bo'lishi bolalarning zo'riqmasdan osoyishta bilim olishga imkoniyat tug'diradi. Bunday vaqtda darsdan kuztilgan ma'lum bir maqsad bo'ladi. Bu esa darsning hamma qismlarini bir – biri bilan bog'lab olib borishga imkoniyat yaratadi. Masalan: 1 - sinfdagi dastlabki darslar bir musiqadagi registrlarni o'rgatishga bag'ishlanadi. Bir oz qo'shiq aytilganda keyin o'qituvchi bolalarga tovushlar baland pastligi jihatidan bir xil: baland, past, o'rtacha bo'lishini ko'rsatadi. Musiqa adabiyotidan olingan yorqin kontrast misollar asosida (Rebikovning «Ayiqlar». Chaykovskiyning «To'rg'ay» qo'shig'i, Glinqaning «Chernamor» marshi, bolalarda tovush balandligi haqidagi tushuncha mustahkamlanadi va aniqlanadi. So'ngra o'qituvchi yangi qo'shiqni o'rgatish jarayonida uning kyini turli registrda chaladi va bolalarda bu qo'shiqni qushcha, fillardan, agar ular qo'shiq aytishni bilishsa, qanday tovushlar chiqishini xayollarinigdan o'tkazib, fikran tasavvur qilib ko'ringlar deydi.

Dars strukturasi tahlil qilib, uning uch qismdan iborat bo'lishini ko'rdik:

Musiqa savodida - musiqadagi tovush balandligini tushuntirish.

Musiqa tinglashda «Ayiqlar» va «To'rg'ay» qo'shig'i asarini ko'rsatish

Xor bo'lib qo'shiq aytishda yangi qo'shiqni o'rganish va aytish.

Darsning uchala qo'shiq aytishda - yangi qo'shiqni o'rganish va aytish va ularning bir maqsadga qaratilganligi sababli bunday yangi materiallar bilan to'lgan bo'lsa ham, bolalarga og'irlik qilmaydi. Darsning navbatdagi tipi – o'tganlarni qaytarishdir. Bu darslar uchala qismni ham o'z ichiga qamrab oladi va to'lig'i bilan o'tilgan o'quv materiallarini qaytarishga va mustahkamlashga bag'ishlanadi. Ular odatda chorak oxirida o'tkaziladi. O'quv yilining oxirida (4-chorakda) bunday darslar bir necha marta o'tkaziladi. Chunki bir yilda o'tilgan barcha materiallar qaytariladi. O'tilganlarni qaytarish arsning strukturasi o'zining ba'zi bir xususiyatlari bilan farq qiladi. Materiallarni shunday o'ylab tanlash kerakki, o'tilganning eng asosiylari va zarurlari qaytarilmay qolmasin. Bundan tashqari qaytarish vaqtida bolalarga yangi faqat va ma'lumotlarni berish bilan ularning bilimlarini chuqurlashtirishga va kengaytirishga harakat qilinishi kerak. Shunday qilingandagina qaytarish darslari jonli va qiziqarli bo'ladi.

Agar qaytarish darslari chorak oxirida o'tkazilsa, unda ular hamma bo'lim materialini: jo'r bo'lib qo'shiq quylash, musiqa tinglashni o'z ichiga oladi. O'quv yilining oxirida qaytarish darslari 2 yoki hatto bir qismdan iborat bo'lishi mumkin: masalan: darslardan birini faqat xor bo'lib qo'shiq aytishga, ikkinchisini esa musiqa savodi va musiqa tinglashga bag'ishlash zarur, yoki birinchi dars o'z ichiga xor bo'lib qo'shiq kuylashni va musiqa savodini, ikkinchi dars esa xor bo'lib qo'shiq kuylash va musiqa tinglashni o'z ichiga oladi.

Qaytarish darslari va jumladan aralash tipdagi darslarning rejasini tuzishda o'qituvchi darsning hamma qismlarini birlashtirib yagona maqsadga qaratishi, bolalarning yoshi va musiqa qobiliyatlarini hisobga olishi kerak. Qaytarish darslarning zerikarli darslarni uyushtirish formalari qo'llash kerak. Masalan: musiqa tinglashdan tinglashdan qaytarishni topishmoqli kontsert yoki o'tilgan materiallar yuzasidan viktorinalar o'tkazib turishi kerak. Bir necha kompozitorlarning portretlarini olib kelib, bolalardan ularning ismi va familiyalarini, hamda yozgan asarlarini so'rash mumkin.

1–2 sinflarda quyidagi, uncha qiyin bo'lmagan savollarni olish mumkin:

«Bolalar albomini» kim yozgan?

Siz P.I.Chaykovskiyning «Bolalar albomi»dan qaysi pesalarni bilasiz?

Sinfda qanday xalq qo'shiqlarini aytgansiz yoki tinglagansiz?

Bu qo'shiqlar nima uchun xalq qo'shiqlari deyiladi? Ularni kim ijod etgan?

YUqori sinflarda savollar ancha murakkabroq bo'lishi mumkin:

Birinchi o'zbek operasini kim yozgan?

O'zbekiston Respublikast madhiyasini kim yozgan?

«Ivan Susanin» operasining avtori kim?

Siz Musorgskiyning qaysi asarlarini bilasiz?

Chaykovskiyning 1- fortepiano kontsertini ijro etish bilan dong taratgan amerikalik piapipachi kim edi? va hokozo

Qaytarish darslarida nazorat ishlari darslari ham kiradi. Nazorat ishlar ko'pincha musiqa savodi bo'yicha o'tkaziladi. Uning uchun bir darsni boshdan oyoq nazorat darsi qilish shart emas. Dars odatdagadek to'ziladi, lekin darsning 10 – 15 minuti musiqa savodidan nazorat ishni bajarishga qaratiladi. Nazorat topshiriq ritmik yoki o'quv diktanti, intervallar yozish bo'lishi mumkin. Nota misolidagi o'lchamni aniqlash, misoldagi takt chizig'ini joylashtirish, bir notada intervallar yozish va shular tipidagi yozma topshiriqlar hamda bo'lishi mumkin.

Hamma qismlar bo'yicha kontrol darsi o'tkazish mumkin, lekin bu ancha murakkab ish bo'lib, maktab tajribasida ham qo'llaniladi. Kontrol ishlarga juda berilib ketish ham yaramaydi, chunki ular ko'p vaqtni talab qiladi.

2.1. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarga qo'shiq kuylash va uni o'rgatish uslubi.

Maktabda musiqa tarbiyasi va ta'limi berishning asosi xor bo'lib ashula aytishdir. Ashulani to'g'ri aytish, tovushlarni to'g'ri talaffo'z qilish va ashula o'rganishni tezdastirish uchun solfejio, ya'ni notanish kuylarni notaga qarab aytish malakalarini egallash katta ahamiyatga egadir.

Notanish kuylarni notaga qarab ijro etish malakasini egallash juda murakkab va o'zoq vaqtni talab etadigan jarayondir. U ashula o'qituvchisidan o'z o'quvchilari bilan juda sinchiklab va sistemali ravishda ish olib borishni talab etadi. Agar o'quvchilar sinfdan – sinfga o'tganlari sari notaga qarab ashula aytish malakalarini izchillik bilan asta - sekin o'zlashtirib borsalar, yuqori chinflarda ashulani eshitib o'rganishda notaga qarab o'rganishga o'tishlari mumkin.

Notaga qarab ashula aytish o'quvchilardan ma'lum tayyorgarlikni - musiqa bilimini ma'lum darajada yuksalgan bo'lishini talab qiladi. Shuning uchun notaga qarab ashula aytish malakasini egallashdan oldin musiqa o'quvini o'stirish, musiqa savodini o'rganish, ashulachilik malakalarini o'rganish yuzasidan ko'pgina ishlar qilingan bo'lishi kerak.

Maktab dasturi 1- sinf bolalari hali musiqa savodidan tegishli bilimga ega bo'lmagan paytdanoq notaga qarab ashula aytishni nazarda tutadi. Shuning uchun notaga qarab ashula aytishga o'rgatish musiqa savodini o'rgatish bilan va ashulachilik malakalarini egallash bilan bir vaqtda boshlanadi va parallel tarzda olib boriladi.

Shunday qilib, ta'limning bu hamma turlari (ashula aytish, musiqa savodi, solfejio) yagona ashulaschilik jarayoni bilan bog'langan bo'lishi va xor bo'lib ashula aytish materiallari asosida olib borishda kerak. Ashula darsida bolalar bilan xor ishlari olib borishda ularning yoshiga musiqadan qachalik xabardor ekanligiga qarab nota yozuvini qo'llanishining turli formalari va usullaridan foydalanamiz.

Notaga qarab ashula aytishning oddiy turi bolalar eshitib o'rgangan ashula kuyining harakatini, notaga qarab ko'zatib borishni bilish hisoblanadi. Bolalarga 1-sinfdanoq solfejio malakalari berishni, ularni nota savodi bilan tanishtirgunga qadar notaga ashula aytishdan maqsad ko'rinishdan va eshitishdan olgan taassurotlari o'rtasidagi bog'lanishni aniqlash tafovutlarni talaffo'z qilishni miyada tasavvur qilish mahoratini o'stirishdir. Notaga qarab ashula aytishning bu turi 1-2 sinflarga xos narsa

bo'lsa undan yuqoriroq sinflarda ham foydalanish mumkin. Notaga qarab ashula aytishning bu turi amalda quyidagicha o'tkaziladi.

Bolalar bilan ashula o'rganib bo'lingach, o'qituvchi uning kuyini doskaga yozadi yoki sinfga ashulaning kuyini oldindan yozib tayyorlangan plakatni keltiradi. O'qituvchi bo'larning oldingi darslarida o'rganilib, notaga yozib qo'yilgan ashula ekanligini tushuntiradi. O'qituvchi har bir nota o'zining bir qismini yoki butun bir so'zni bildiradi deydi va buni tegishli misollarda ko'rsatadi. So'ngra o'qituvchi o'quvchilar bilan birgalikda savol – javob yo'li bilan Kuyning to'zilishini, uning rivojlanishini pog'onama – pog'ona yoki sakrashlar yo'l bo'layotganligini aniqlaydi.

Shundakn keyin o'qituvchi bolalarga o'zi aytgan ashulani diqqat bilan eshitish va harakatlarini ko'zatib borish kerakligini aytadilar. O'qituvchi ashula aytadi va shu bilan bir vaqtda qo'lidagi tayoqcha bilan bir necha o'quvchini doskaga chiqaradi, doskadan ko'rsatib turadi.

Notaga qarab ashula aytishning bu turini egallash yuzasidan sinfda olib borilayotgan amaliy ish yuqorida aytib o'tilgan ashula aytishni o'rganish turlariga o'xshab olib boriladi. Avval Kuyning to'zilishi tahlil qilinadi. Agar bolalar nota cho'zimini bilsalar, u holda ashula qanday nota cho'zimlarining uchrashi aniqlanadi. Birinchi sinfda hamma bolalar notalar cho'zimini navbat bilan ularning uzun va qisqaligini («chorak», «nimchorak» termininini ishlatmay) aniqlab aytib berishlari kerak. So'ngra esa o'qituvchi nota yozuvidagi notalarni ko'rsatkich bilan ko'rsatib turadi, so'ngra o'quvchilar esa xor bo'lib ularni aytib beradilar. O'qituvchi doskaga bitta o'quvchini chiqarishi mumkin, u notalarni ko'rsatib, ularning nomlarini aytib berida va butun sinf o'quvchilari esa uning javobini diqqat bilan ko'zatib turadilar. Shundan keyin notalarni ashula ritmida xor bo'lib o'qish (solmizatsiya), so'ngra Kuyni nota nomlari bilan aytib chiqish juda foydalidir. Ko'p bolalarga ma'lum bo'lgandan keyin notaga qarab bu xilda ashula aytishdan intonatsion qiyinchiliklar uchramaydi. Hamma qiyinchiliklar notalarni ritmik va intonatsion aniq aytilish malakalarini egallash yo'lidagi birinchi qadam hisoblanadi. Notaga qarab ashula aytishning bu turi ham 1-2 – sinflarning bolalari bilan olib boriladigan asosiy ishdir.

Notaga qarab ashula aytishning yana bir turi solfejiodir. Solfejio malakalarini egallash o'qituvchilarning musiqa o'quvini o'stirishda, ularning amaliy ishida katta ahamiyatga egadir. Notanish Kuyni notaga qarab chalish uchvun dildan quyilash o'quvi rivojlangan bo'lishi, ya'ni yozilgan Kuyning fikran tasavvur qila oladigan bo'lishi lozim. Shuning uchun ham musiqa o'quvchisini o'stirish va musiqa

tarbiyasiga etarli darajada ega bo'lishlik o'zoq vaqtni va muntazam ravishda ishlashni talab qiladi. Bunga musiqa savodini o'rganish, musiqa dadabiyotlari bilan tanishish, vokal xor malakalarini egallash mobaynida erishiladi. Bolalar sekin –asta musiqaviy o'quv bilan musiqaviy nutqning balandlik, lad bilan bir vaqtda ularda mushohada, o'qish va ashulachilik sezgilari va metroritmik xususiyatlarini tushuna va anglay boshlaydilar. Bo'lar esa ma'lum bir intonatsion tasavvurni hosil qiladi.

Solfedjio malakasini egallash ko'p vaqtni talab qiladi va u 1-sinfdan boshlansa ham o'zining eng asosiy maqsadiga - notaga qarab ashula o'rganishga faqat yuqori sinflarda (7-8 sinflarda) erisha oladi.

Bolalar «dilda kuylash o'quvi» bilan tasavvur qila oladigan Kuynigina tayyorgarlik ko'rmasdan notaga qarab ijro eta oladilar. Shuning uchun notanish Kuyning notaga qarab ijro etish malakasini egallashda bolalarga tushunarli bo'lgan, ularning o'quvi va umuman musiqa saviyasiga mos keladigan material tanlash kerak. Odatda maxsus tanlab olingan mashqlar yoki ashuladan parchalar shunday materiallar bo'lib xizmat qiladi. Bo'lar mashq va parchalarda bolalarga tanish bo'lgan tovushlar ish jarayonida o'quvchilar tomonidan to'plangan maxsus intonatsion iboralardir.

Notanish kuylarning notaga qarab ijro etish mahoratlari birdan – bir maqsad bo'lib qolmaslik uchun, bolalarda notanish Kuyni ijro etish uchun qiziqish tug'dirishi mumkin, bu mashg'ulotlarning kelgusidagi amaliy ishda qanday katta ahamiyatga ega bo'lishini ko'rsatishi kerak. Shu sababli notanish Kuyni notaga qarab ijro etish uchun sinfda o'rganilayotgan ashulalarning ayrim parchalaridan foydalanish mumkin.

Musiqa darsida notanish kuyni notaga qarab ijro etish uchun quyidagi ish olib boriladi.

O'qituvchi doskaga nota misollari yozadi. So'ngra o'qituvchining savollariga o'quvchilarning bergan javoblari asosida kuy tahlil qilinadi. Tahlil qilish darajasi o'quvchilarning yoshiga va musiqa savodidan tayyorgarligiga qarab o'tkaziladi. Tahlil qilish jarayonida o'qituvchi o'quvchilar tushunolmay qolgan o'rinlarini tushuntiradi, diqqatni asosiy narsaga jalb etadi.

Kuyni tahlil qilish jarayonida quyidagi masalalar aniqlanishi kerak:

Lad (parda) va tonnalik. Misol qaysi bosqichda boshlanadi.

O'lchov.

Kuyning intonatsion tuzilish xususiyatlari (harakat yo'nalishi, notalarning nomi, sakrashlar, ularning katta - kichikligi).

Kuyning ritmik tuzilishi xususiyatlari (misolida qanday cho'zimlar uchraydi, pauzalar bormi, misol taktning qaysi hissasidan boshlanadi va boshqalar).

Misoldagi musiqaviy iborani va nafas olishni aniqlash.

Misolni ijro etish, ya'ni qo'shiq ritmida nota o'qish.

Shulardan keyin solfedjioga o'tish mumkin. Kuyni to'g'ri ijro etish uchun o'quvchilar ovoz tonini to'g'ri sozlash juda muhimdir. Kuydan sinflarda do major misolida foydalaniladi.

Agar notanish kuyning notaga qarab ijro etish uchun qo'shiqda parchalar yoki so'zlardan misol tanlab olinsa, u holda so'zlar kuy aniq va ishonchli o'rganilgandan keyingina nota ostiga yoziladi. Ana shundagina misol qaysi qo'shiqdan olingan bo'lsa, o'sha qo'shiqning nomi yoziladi. Solfedjio malakasini egallashda qo'shiq darsliklari katta yordam berishi mumkin. Bunda darsliklarda notanish notaga qarab qo'shiq uchun turli misollar sistemali va izchil tanlab borilgan.

Notanish kuyni chalayotganda qo'shiqni ritmik va baravar ijro etish uchun bolalar o'zlari dirijyorlik qilishlari (taktini ko'rsatib turishi) kerak. Quyi sinflarda beriladigan barcha misollar 2-4 o'lchovda bo'lganligi sababli, dirijyorlik qilish bolalarga u qadar qiyinchilik tug'dirmaydi. O'quvchi yuqori sinflarda 3-4 o'lchovdagi, keyinchalik esa 4-4 o'lchovdagi notalarga qarab direjyorlik qilish lozimligini tushuntiradi.

O'qituvchi yuqori sinflarda (7-8 sinflarda) o'quvchilar bilan notalarga qarab qo'shiqni to'liq o'rganayotganda notanish kuyni ijro etishga tayyorgarlik ko'rish va uni eshitishning engillashtirish uchun intonatsiyaga asoslangan maxsus tanlangan bir qancha mashqlardan foydalansa yaxshi natija beradi.

Solfejio yuzasidan olib boriladigan ishda kamertondan foydalanish yaxshi natijalar beradi. Unda tempni to'g'ri topa bilish katta ahamiyatga egadir. Misolni mo''tadil tempda aytish eng qulay hisoblanadi, chunki bu o'quvchilarga solfejio qilinadigan misolni yaxshiroq eshitish va undagi tovushlarni aniqroq talaffuz qilish imkonini beradi. Notadagi qo'shiqni ijro etish uchun yoki misolni tez tempda aytish uchun tempni birdan tezlashtirmasdan avval sekinroq boshlab, intonatsiyani egallagan sari tempni talab qilgan nuqtaga etkazish mumkin. Birdaniga tezlashgan tempni qo'shiq aytilsa xatolarga olib keladi, kuy bo'zilib aytiladi. Solfejio uchun misol tanlayotganda bolalarning ovoz kuchini hisobga olish eng asosiy momentlardan hisoblanadi. Shuning uchun misollar tovush apparatining zo'riqishini talab qilmaydigan qulay taassurotda bo'lishi kerak. Buning uchun kuyni (1 - 2)

sinflara yorqin tanlay tovush hosil qilish uchun olingan misollar asosan pastlashib boruvchi misol tovushlardan to'zilishi kerak.

Hamma misollarda uning qaysi joyda nafas olish lozimligini ko'rsatish kerak. Talaffo'zning aniq bo'lishi ko'p jihatdan tovushni to'g'ri hosil qilishga bog'liq. Notanish kuylarni notaga qarab aytishga bog'liqdir. Notanish kuylarni notaga qarab aytida o'quvchilardan qattiq ovozini yaxshi eshitil olmaydi va qo'shiqni qanday aytayotganligini yaxshi nazorat qila olmaydi.

Hamma misollarni mo''tadil tovushda miyig'ida aytish kerak. O'quvchilar qo'shiq aytayotganlarida notaga nomlarini aniq va ravshan talaffo'z qilishlari, unda shu harflarni to'liq aytishlari juda muhimdir, solfejio malakasini egallash uchun har darsda har yili muntazam va izchillik bilan ishlash lozim. Notaga qarab qo'shiq aytish 1-sinfning 2-yarmidan boshlanadi.

Solfejio uchun olinadigan hamma misollarni o'lchami 2–4 bo'lishida major tovush qatorining balandligi jihatidan turlicha bo'lgan, asosan prima tovush zonasida ilgarilab boruvchi kuy olinishi kerak. 2-sinfda 1-sinfda o'tilgan misollarning bir nachasini takrorlab yangi materialni o'rganishga kirishmoq kerak. 2-sinfda Kuyning ilgarilanma harakati solfejio uchun berilgan misollarda ko'pchilikni tashkil etadi. Bundan tashqari tonika uchtovushliklarini aytish asosida tertsiya intervallari kvinta oktavani o'z ichiga oluvchi misollar beriladi. 3 va 4-sinflarda ilgarilab boruvchi kuydan tashqari barqaror bosqichlar, ya'ni tonika uchtovushliklari ustida olib borilgan ishlar davom ettiriladi. Bundan tashqari bu bir belgili tonalliklar (fa major va sol major) hamda minor ladidan (lya, mi va re minor) misollar kiritiladi.

5 va 6-sinflarda mashqlar diapazoni kengayadi va kvarta va seksta intervallari kiritiladi. Minor ladidagi qo'shiqlarni aytish malakalarini egallash ishi davom ettiriladi. Kuyning ritmik to'zilishi murakkablasha boradi: nuqtali notalar, 16 talik pauzalar, takt oldi va boshqalar uchraydi. 3 va 8-sinflarda uzunroq misollar o'quvchilar uddalab keta oladigan qo'shiqlar olinadi. Tonallik doirasi kengayadi. 2-belgilik tonalliklardan misollar (re major, si bemol major, sol minor) o'rganiladi. Septima (7) intervallari kiritiladi. Turli klassik asarlardan parchalarni, ya'ni temasi va kuyi simfoniya, kontsert, sonata operalaridan rus va chet el kompozitorlari asarlaridan olingan romanslar va qo'shiqlarning nota nomlari bilan ijro etish, katta foyda beradi.

Yuqoridagilarning hammasiga yakun yasab, quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin.

Bolalarni qo'shiq o'rgatishda solfejio malakasini egallash katta ahamiyatga ega. Qo'shiq darsida bolalarning musiqa saviyasini o'stiradigan bunday muhit ishga etarli baho bermaslik mumkin emas.

Solfejio ta'limi musiqa savodini, musiqa adabiyotini o'rganish va vokal – xor malakalarini egallash ishlari bilan sistemali ravishda izchillik bilan bog'lanib borishligi kerak. Bunga har bir darsda 17-20 minut vaqt ajratishi lozim.

Notaga qarab qo'shiq aytishning ko'pgina turlari mavjud.

a) ilgari eshitgan kuyni so'z bilan aytish va uni bir vaqtda

nota yozuvida uning yo'nalish harakatini ko'rsatish

b) ilgari eshitib o'rgangan Kuyni notaga nomlarini aytib quylash.

v) solfejio

Notaga qarab qo'shiq aytish 1- sinfdan boshlanadi va maktabni tugatguncha davom etadi.

Quyidagi 1 va 2- sinflarda notaga qarab qo'shiq aytishning dastlab 2- turi ko'pchilikni tashkil qilsa ham, lekin solfejioqa doir mashg'ulotlar ham o'tkaziladi. Yuqori sinflarda solfejioning roli borgan sari ortib boradi va notaga qarab qo'shiq aytishning birdan –bir turi bo'lib qoladi.

O'quvchilardagi solfejio malakalarini oshirish ustaida qo'shiq o'qituvchisi juda katta ish olib borishi va ish metodini takomillashtirib turishi lozim.

Qo'shiq. Bu so'zni eshitishi bilanoq kishi ko'nglida tiniq, shirin, ma'sum va mahsun tuyg'ular oqa boshlaydi. Dunyoda qo'shig'i yo'q xalq yo'qdir, mabodo bo'lsa, u baxtiqarodir.

O'zbek xalqi asrlar bo'yi o'z orzu-umidi, quvonchi, g'am-g'ussasi, armoni, dunyoqarashi, oddiy tashvishlari, barcha o'y-kechinmalarini samimiyatga havas qilsa arziydigan yuksak qo'shiqlarda ifodalab keladi.

Umuminsoniy milliy qadriyatlarni chuqur anglaganimiz sayin va kattalarning folklor etnografik dastalari paydo bo'ldi. Ularning repertuar boyliklari asosan xalq qo'shiqlaridan tarkib topgan. Xalqimizning ma'naviy boyligi uning qo'shiqlarida namoyon. Xalq og'zaki ijodiga, uning eng muhim turi - qo'shiqqa bo'lgan hurmat va qiziqishimiz ortib bormoqda. So'nggi yillarda o'nlab bolalar qo'shiqlari yaratildi.

Qo'shiq mehr – muhabbatdan, sog'inchdan, g'amdan, umiddan tug'iladi. Ohang va shakl libosidagi insoniy to'yg'ular ifodasidir. O'zbek xalqining qo'shiqqa muhabbati cheksiz. Qo'shiq ijod salohiyati beqiyos, qo'shiq xazinasi boy, bu oltindan qimmat xazinaning katta qismini lirik, to'y yor-yor qo'shiqlari tashkil qiladi.

Qo'shiq o'quvchilar ongini o'stirishda katta ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida qo'shiq malakalarini shakllantirish musiqa darsi oldida turgan muhim masalalardan biridir. Ko'pchilik bo'lib qo'shiq kuylash musiqaviy qobiliyatning rivojlanishida ijrochilik malakalarining shakllanishida, shu jumladan bo'lajak musiqachilarni tayyorlashda katta ahamiyat kasb etadi. Qo'shiq aytish kuylovchiga faqat estetik zavq berib qolmasdan, balki eshitish qobiliyatining rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatib nafas yo'llarini rivojlantiradi. Ma'lum qo'shiqni kuylash davomida o'qituvchi quyidagi vazifalarni hal etish yo'llarini belgilab olishi kerak.

qo'shiq to'g'risida boshlang'ich tushunchalar orqali o'quvchilarda hissiy taassurotlar shakllantirish;

ijro etish rejasini to'zishga qaratilgan musiqa yo'nalishini tahlil qilish;

asarni kichik bo'laklarga bo'lib ishlash hamda aytish malakalarini shakllantirish yo'llarini rejalashtirish.

ayrim jumalarni puxta o'rganish maqsadida takrorlash hamda ifodali kuylashga zamin yaratadigan mashqlardan foydalanish;

asarning badiiy qimmatini tinglovchiga etkazib kuylash bu vazifalarni o'qituvchilarning bilim doirasini ya'ni kuylash madaniyatini shakllantirmasdan turib, oshirib bo'lmaydi.

Kuylash malakalarini shakllantirish har bir bolaning o'z xususiyati va qo'shiqchilik qobiliyatiga bog'liqdir. Chunki bolaning maktabgacha musiqaga, qo'shiq aytishga bo'lgan munosabati undagi kuylash malakalarini shakllanishi sifatiga ta'sir qiladi.

Ma'lum bir asarning musiqaviy yo'nalishi orqali o'quvchilarda kuylash malakalarini shakllanib borishiga katta e'tibor beriladi. Buning uchun esa quyidagi bosqichlar orqali maqsadga erishish rejalashtiriladi.

Oddiy va elementar kuylashni o'rganishga erishish;

Oddiylikdan murakkablikka ko'chadigan mashqlar ustida ishlash.

Hosil bo'lgan mahoratdan o'rinli foydalanish.

1- bosqichdan boshlab o'quvchilarga qo'shiq kuylash yo'llari o'rgatilib boriladi.
2 - bosqichning maqsadi o'quvchilarning nafas yo'llarida erkinlik hosil qilish, ovoz yorqinligini puxta ta'minlash, tovushlarda hamohanglikni yaxshilashdan iborat. Bunda turli gammalarda foydalaniladi. Shuningdek nafas olishni to'g'ri taqsim etish va to'la shakllantirish yo'llari o'stida ish olib boriladi. Har ikkala bosqichda shakllangan kuylash malakalari 3 - bosqichda yanada mustahkamlanadi. Chunki bu bosqich

davrida o'quvchilar chuqur musiqiy his-tuyg'u tushunchasiga ega bo'ladilar, hamda qo'shiqni to'g'ri aytish yo'llarini ancha yaxshi o'zlashtirishga erishadilar.

Bu davrga kelib, tovushlarning katta sakrashlarini o'z ichiga olgan ayrim mashqlardan bevosita foydalanish maqsadga muvofiqdir. Natijada o'quvchilarning kuylashlari orasida uzviylik, izchillik aloqasi vujudga keladi.

Masalan, musiqa eshitish qobiliyatining rivojlanish darajasi ovoz sifatiga, ovoz hosil qilish usuliga shuningdek, boshqa kuylash malakalariga ta'sir etadi. Mulakalarni shakllantirib borishda kuylash mashqlari tez-tez takrorlanib turish va o'quvchilarni guruhlariga bo'lib kuylashni joriy etish foydalidir.

Bundan tashqari o'quvchilarning musiqa darsiga bo'lgane qiziqishlarini o'stirish uchun dars samaradorligini oshirish o'quvchilarning yosh va boshqa xususiyatlarini hisobga olgan holda mashg'ulotlarni tashkil etish joizdir. Ma'lumki bunday vazifalarni oqilona hal etish, to'g'ri yo'lga quyish birmuncha qiyinchilik tug'diradi. Bir qator tadbirlaridan o'rinli foydalanish zarurligini talabchanlik, o'ziga xos izlanish, tinimsiz mehnat, g'ayrat va shijoat ko'rsatish talab qilinadi.

Musiqa o'qituvchisining ana shu yo'sinda olib borgan ta'lim -tarbiya ishlari o'z samarasini beradi. O'quvchilarning tushunish qobiliyatlari bilan malakalari kamol topadi. Musiqa ta'limi jarayonini nazariy jihatdan tahlil qilish ilg'or muallim tajribalarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, darsni turli bosqichlarga bo'lib o'tish o'zining ijobiy natijalarini beradi.

Maktabda ma'naviy tarbiyani davr asosida tashkil qilish musiqiy - ma'rifiy ishlarning mazmun va usullarini hamisha takomillashtirib borishni talab etadi. Bu esa o'z navbatida musiqa fani o'qituvchisining darsni ijobiy olib borishi bilan birgalikda o'quvchilarni sinfdan tashqari musiqiy – ma'rifiy ishlarga tayyorlash hamda ularning musiqaga bo'lgan qiziqishini yanada kuchaytirish muhimligidan dalolat beradi.

Amaliyotda sinfdan tashqari musiqiy tadbirlarning ommaviy va to'garak formalari mavjud bo'lib, ularni uyushtirish va o'tkazib turish, milliy san'at, ayniqsa nazariyasi va tarixning rivojlansh yo'li mashhur musiqa namoyondalarining ijodiy merosini targ'ib va tashviq etishda muhim ahamiyatga ega. Zero musiqa mashg'ulotlarida bu masalani to'la hal eta olish bir muncha murakkabligi sinfdan tashqari musiqiy tadbirlar imkoniyatlaridan kengroq foydalanishni taqozo etadi.

O'quvchilarni musiqa darsiga tezda jalb etib, shu darsga moslashish alomatlarini shakllantirib borishga ham e'tiborni qaratmog'i lozim. Bu esa darsning sifatsiz bo'lishiga, o'quvchilarning puxta bilim bilan qurollanmay qolishiga barham beradi. Shunga ko'ra darsning boshlanish qismida quvnoq, sho'x, jozibali biror musiqa

asarini tinglash uchun tavsiya etilsa, bu musiqa o'quvchilarda ko'tarinkilik kayfiyatini hosil qiladi. Eng muhimi darsning sifati, qiziqarli o'tilishiga olib keladi. Foydalanilgan musiqa asarlari bolalar didiga, tinglash ehtiyoji, hamda fikrlash qobiliyatiga mos kelishi lozim. Ayni bir vaqtda o'qituvchi o'quvchilarda o'zaro xayrihohlik munosabatlarini shakllantirishga alohida e'tibor berishi kerak. Chunki o'zaro yaxshi munosabatlarda o'quvchilarda nafaqat do'stlik, bir – biriga izzat – hurmatda bo'lish alomatlarini tarbiyalab qolmay balki qo'shiqni quylash, tinglash va undan saqlanish omillarining ko'ngildagidek bo'lishini ta'minlaydi. Shu nuqtai – nazardan bilim va musiqa qobiliyati yaxshi bo'lgan aniq va tiniq quylay oladigan hamda jarangdor ovoqli o'quvchilarga musiqa qobiliyati o'rta yoki sust bo'lgan o'quvchilarni biriktirib kuylash orqali ulardagi o'zaro yordam va hamkorlik kuchaytiriladi.

Jumhuriyatimizning hamma umumta'lim maktablarida ham turli cholg'u asboblari mavjud emas. Ko'pgina maktablarning musiqa darslarida doira, nog'ora, g'ijjak, tanbur kabi o'zbek milliy cholg'u asboblaridan foydalaniladi. Agar bolalar milliy cholg'u mohiyatini tubdan bilishsa, o'rganishsa, ularda milliy madaniyatimizni egallashga bo'lgan qiziqish yanada ortib boradi.

Xulosa qilib aytganda o'quvchilarda qo'shiq kuylash malakalarini to'g'ri shakllantirib borish, ularning ijrochilik imkoniyatlari hamda eshitish qobiliyatlarini rivojlantirib, estetik did va zavqlanish hissini uyg'otadilar.

2.2. Boshlang'ich sinflarda kuylash malakalarini shakllantirish orqali ularni kasbga yo'naltirish.

Boshlang'ich sinf o'qituchilarida qo'shiq kuylash malakalarini shakllantirish musiqa darsi oldida turgan muhim masalalardan biridir. Ko'pchilik bo'lib qo'shiq kuylash – musiqaviy qobiliyatning rivojlanishidi, kuylash malakalarining shakllantirishda, shu jumladan, bo'lajak musiqashunoslarni tayyorlashda muhim o'rin tutadi. Qo'shiq aytish quylovchiga faqat estetik zavq bermasdin, bo'lajak musiqashunoslarni tayyorlashda ham katta ahamiyat kasb etadi. Qo'shiq aytish quylovchiga faqat estetik zavq bermasdan, balki eshitish qobiliyatining rivojlanishiga yordam beradi, nafas yo'llarini rivojlantiradi.

Yaxshi va ravon tarbilangan kuylash malakalari, tarbiya kelajakda ijobiy samara keltirib, rang – barang qo'shiqlarni ifodali quylash imkonini beradi. Albatta bu jarayon oson kechmay, o'qituvchidan qatsr muammo va vazifalarni to'laqonlilik bilan hal etishni talab etadi. Ma'lum qo'shiqni kuylash davomida o'qituvchi quyidagi vazifalarni hal etish yo'llarini olmog'i kerak.

qo'shiq to'g'risida boshlang'ich tushunchalar berish orqali o'qituvchilarda hissiy taassurotlarini shakllantirish;

Ijro etish rejasini to'zishga qaratilgan musiqiy yo'nalishni tahlil qilish;

Asarni kichik bo'laklarga bo'lib ishlash hamda kuylash malakalarini shakllantirish yo'llarini rejalashtirish;

Ayrim jumalarni puxta o'rganish maqsadida takrorlash hamda ifodali kuylashga zamin yaratadigan mashqlardan foydalanish;

Asarning badiiy harakterini tinglovchiga etkazib kuylash o'qituvchi bu vazifalarni bajarishga kirishar ekan eng avvalo tanlangan bu qo'shio'ning yaratilishi haqida o'qituvchilarga qisqacha ma'lumot berib ma'lum cholg'u asbobi jo'rligida ifodali kuylab beradi;

Musiqiy tovushlarning baland – pastlik yo'nalishi hamda ijro xususiyatlarining bolalar yoshiga mos yoki mos emasligi to'g'risida ular bilan savol - javob qilish orqali qisqacha tahlil o'tkazadi. Qo'shiqning kichik bo'laklariga qayta ishlash, ular orasidagi bolalar qayta o'ylab aniq idrok etganlaridan so'ng qo'shiqni to'liqligicha

kuylash mumkin: bolalar qo'shiqni to'lig'icha ijro etayotgan bir birini eshitishga harakat qila boshlaydilar. Bu holatni bo'lib navbat bilan qo'shiqni quylatadi. U erda ham kuylovchilar, ham tinglovchilar hosil bo'ladi. Savol – javob tariqasida har qaysi g'uruhning qay darajada kuylanganligi aniqlanadi va o'qituvchi tomonidan baholanadi. Bu bilan asarning badiiy har akterini tinglovchiga etkazib kuylash vazifasi amalga oshiriladi.

Bu vazifalarning o'qituvchilarni bilim doirasini ya'ni kuylash madaniyatini shakllantirmasdan turib, amalga oshirib bo'lmaydi. Kuylash malakalarining shakllanishi har bir bolaning o'z xususiyati va qo'shiqchilik qobiliyatiga ham bog'liqdir. Chunki bolaning maktabgacha musiqaga, qo'shiq aytishga bo'lgan munosabati, maktabda unlagi kuylash malakalarining ta'kidlanishi sifatiga ta'sir qiladi.

Ma'lum bir qo'shiqni kuylash jarayonining o'z talablari to'g'ri va puxta bajarilgandan so'ng asarning musiqiy yo'nalishi orqali o'quvchilarda kuylash malakasining shakllanib borishga katta e'tibor beriladi. Buning uchun esa quyidagi bosqichlar orqali maqsadga erishish rejalashtiriladi:

Oddiy va elementlar kuylashni o'rganishga erishish.

Oddiylikdan murakkablikka ko'chadigan mashqlar o'stida ishlash.

Hosil bo'lgan kuylash mahoratidan o'rinli foydalanish.

Birinchi bosqichdan boshlab o'qituvchilarga qo'shiq kuylash yo'llari o'rganilib boriladi. Albatta bunda tovush imkoniyatlari (diapazonni) hisobga olinadi va toza sof hamda ifodali kuylalariga harakat qilinadi. Yumshoq kuylash va to'g'ri talaffo'z qilish va erkin quylashga alohida e'tibor beriladi. Buning uchun esa og'iz va jag'lar harakatini to'g'ri harakatga keltirish ta'minlanib boriladi. O'quvchilarni toliqtirib qo'ymaslik maqsadida esa, kuylash faoliyatini musiqa tinglash faoliyati bilan tez – tez imashtirib turish nazardan chetda qolmaslik kerak. Birinchi bosqichning amalga oshirishda musiqa o'qituvchisining ushbu malakalarini bir – biriga bog'liqligini ta'minlashga erishuvchi muhit hisoblanadi.

Ikkinchi bosqichning maqsadi o'qituvchilarning yorqinlikni puxta ta'minlash va hosil qilish, ovoz tembridagi yorqinlikni puxta ta'minlash va tovushlarda hamohanglikni xshilashdir. Shu maqsadda turli mashq yohud gammalardan foydalaniladi. Shuningdek, nafasni to'g'ri taqsim etish va to'la shakllantirish yo'llari o'stida ish olib boriladi.

Demak, har ikki bosqich ham o'qituvchilarda qo'shiq kuylash malakalarini shakllantirilib borishga qaratilgan bo'lib, jarangdorlikning sof va ifodali bo'lishi, ovoz hosil qilish usulining mustahkamlanishi, tovush tembri sifatining samarali oshishi yohud diapazonning sezilarli darajada kengayishi, talaffo'zlarining to'g'ri va aniq bo'lishiga chorlaydi.

Har ikkala bosqichda shakllangan kuylash malakalari uchinchi bosqichda yanada mustahkamlanadi. Chunki bu bosqich davrida o'quvchilar puxta va chuqur musiqiy his – tuyg'u, tushunchaga ega bo'ladilar, hamda qo'shiqning to'g'ri kuylash yo'llarini ancha yaxshi o'zlashtirilgan bo'ladilar. Shuning uchun ham bu davrga kelib, tovushlarning katta sakrashlarini o'z ichiga olgan ayrim mashqlardan bevosita foydalanish maqsadga muvofiqdir. Buning natijasi shunga chorlaydiki, o'quvchilarning o'zaro kuylash malakalariga ta'sir qiladi. Nafas olish me'yoring tartibi bo'lishida o'quvchining kuchli nazorati kuylashda ifodalilikni, urg'u va talaffo'zlarni ifodali bo'lishiga olib keladi.

Kuylash malakalarini shakllantirish va rivojlatnirib borishda kichik va qisqa kuylash mashqlari ham alohida ahamiyat kasb etadi. Buning uchun mashqlarni tez – tez takrorlab turish va o'quvchilarni guruhga bo'lib kuylashni joriy etish foydalidir. Musiqa asarini esa, kichik bo'laklarga bo'lib o'rganish yaxshi samara beradi. Buning uchun qo'shiqning umumiy harakteridan o'zoqlashmaslik, jumlar orasidagi o'zaro bog'lanish va izchillikning to'laligicha saqlash kerak. O'quvchilar qo'shiqni ijro etayotganlarida o'zaro bir – birlarini eshitib quylashlariga alohida e'tibor berish, ayrim hollarda esa yakkaxonlik hamda ko'pchilik ijrosini qanday tinglash kerak ekanligi to'g'risida tushuncha berib borish nazardan chetda qolmasligi kerak.

Ma'lumki, o'qituvchilar biror bir musiqa asarni erkin tahlil qila olmaydilar, yohud dastlabki mashqlarda qo'lga kiritilgan natijalarni keyingi mashqlarda ishlatishga qiynaladilar. Kuylash malakalari orasidagi bog'liqlikni esa yaxshi sezmaydilar. Bunday hollarda bevosita darsning samarali kechishida, ma'lum bir asarni sifatli kuylashda ancha qiyinchiliklar tug'diradi. Shu sababli ham o'quvchilar orasida «qayta kuylash mashqlari» usulida qo'llash darkor. Bu usulning 2 sharti mavjud bo'lib, har ikkalasi bir – biri bilan o'zviy aloqadorlikka ega.

Birinchidan, o'quvchi kuylayotganda aynan qilish va qanday ijobiy natijaga erishishi mumkin bo'lgan puxta va aniq bilimga ega bo'lishlik bo'lsa, ikkinchidan, nimaga erishganini har bir mashqning qanday natija berganini, shuningdek, qanday xatolarga yo'l qo'yilganligini bilishlikdir. Shu yo'sinda qo'llanilayotgan keyingi

mashqlarda esa bevosita ushbu xatolarni bartaraf etish, tuzatish, sof va tiniq kuylashga qaratilgan bo'lishi kerak.

Birinchi shartning puxta va to'g'ri bajarilishi uchun o'qituvchi savodxonligi jarayonini kuylash jarayoniga bog'liqligi hamda har ikkala jarayonning mantiqan o'zaro bir – biriga mos bo'lishiga e'tiborni qaratmog'imiz lozim. Ikkinchi shartning puxta bajarilishi esa qayta kuylash mashqning ma'lum maqsadga qaratilganligiga bog'liqdir. Ko'rinib turibdiki, har ikkala shartning yo'nalishi yuqorida ta'kidlab o'tilgan 3 bosqich maqsadi bilan uzviy aloqador bo'lib qoladi. Kuylash malakalarini shakllantirishdagi mana shu 3 bosqichni samarali bajarish o'qituvchidan yana quyidagilarga e'tibor berishni talab etadi;

A) Har bir o'quvchining individual (alohida) xususiyati va imkoniyatini hisobga olish,

B) o'quvchilarning ohangdoshlikni his etishga erishish,

V) o'quvchilarga tanish bo'lgan milliy cholg'u asboblardan keng foydalanish,

G) dars jarayonida ko'nikmagan o'quvchilarni o'z vaqtida musiqa dastlabki 2-3 mashg'ulotlardan boshlab bolalar qobiliyatini hisobga olgan holda ularni 3 g'uruhga bo'lib o'tkaziladi. Kichik mashqlar o'stida ishlayotganda bolalarni individual musiqiy qobiliyati va imkoniyatlari o'quvchi tomonidan aniqlanib, o'rganilib boriladi. Xususan bolalarning musiqaga munosabati, ovoz pardasining imkoniyatlari, nafas olish yo'llari va kuylash ifodasi o'rganiladi. Bu xususiyatlarni to'g'ri shakllanishiga bolalarni uch guruhga bo'lib o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Bolalarni ohangdoshlikni his etish qobiliyatini shakllantirishda o'qituvchi avvalo ularning maktabgacha musiqaviy tarbiyasini o'rganish kerak. Bolalarga tanish bo'lgan qo'shiqlarni amalga oshirish ohangdoshlikni his etishda samarali natija beradi.

Kuylash malakalarining ijobiy shakllanishida milliy cholg'u asboblarning bevosita muhim ahamiyati bor. Lekin Ovrupa cholg'u asboblarning ham bu jarayonda muhim o'rni borligini rad etib bo'lmaydi. Jumhuriyatimizning hamma umumta'lim maktablarida ham turli cholg'u asboblari mavjud emas. Ko'pgina maktablar musiqa darslarida doira, nog'ora, g'ijjak, tanbur, nay kabi o'zbek milliy cholg'u asboblardan kam foydalaniladi. Agar bolalar milliy cholg'ular mohiyatini tubdan bilishsa, o'rganishsa ularda milliy san'atimiz va madaniyatimizning o'rganishga bo'lgan qiziqish yanada kuchayadi. Demak, ushbu cholg'ulardan ko'proq foydalanilsa kuylash malakalarini shakllanish jarayonining samarasi ijobiy bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari qo'shiq kuylashga o'rgatish umumta'lim maktabining amalga oshirilishi mumkin bo'lgan muhit masalasidir. Ko'pchilik bo'lib qo'shiq kuylash usuli musiqaviy qobiliyatning rivojlanishida vokal – xor malakalarini shakllantirishda, bo'lajak musiqashunoslarni tayyorlashda katta ahamiyat kasb etadi. Qo'shiq aytish kuylovchiga faqat estetik zavq bermasdan, balki eshitish qobiliyatini rivojlanishiga yordam beradi. Nafas yo'llarini rivojlantiradi. Xullas qo'shiq tinglash har bir bolaning o'ziga jalb qiluvchi har tomonlama foydali va samarali natija beruvchi jarayondir. Bolalarda kuylash malakalari bir vaqtning o'zida va bir –biriga bog'liq holda shakllanishi maktab o'quvchilariga musiqa fanlari o'qitishdagi ba'zi uslublarini qayta ko'rish maqsadga muvofiq ekanligini dalolat ko'pincha musiqa o'qituvchilari kuylash malakalari hosil bo'lish jarayonini tarbiyalashda bu malakalarni bir – biriga chambarchas bog'liqligini hisobga olmaydilar, hamda bu malakalarning bir sistemada shakllanishiga e'tibor bermaydilar. Birorta malaka bir–biridan ajratilgan holda rivojlanmaydi.

Bolalarga qo'shiq kuylashni o'rganish jarayonida o'qituvchi o'z bilimini ular ongiga etkazish uchun shunday qulay vaziyat vujudga keladi, bunda eng muhimi o'qituvchi bolalarning musiqani to'g'ri idrok qilishga tayyorlashi yuksak darajada bo'lishi kerak. Bu jarayonning amalga oshirilishida xotari, diqqat va emotsional ko'tarinki ruh yordamga keladi. Pedagogika va psixologiya fanlari shuni ta'kidlaydiki, ijodiyotni rivojlantirishning barcha turlariga bu narsalar bevosita aloqadordir, qolaversa butun o'qish jarayonida bo'larsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Musiqa darslarida xotirani kuchaytirish va rivojlantirishning asosiy uslublaridan biri o'qituvchilarning kichik va qisqa quylash mashqlarini tez – tez takrorlashi va keyinchalik ushbu mashqlarni kengaytirib va kuchaytirib borishidadir. Kulash malakalarining shakllantirishida musiqa o'qituvchisiga qo'yiladigan talablardan bir bolalarni ushbu mashqlarga qiziqtirish, bolalarning musiqa olamiga shunday olib kirish kerakki bunda ular o'qituvchining har doimgi talablaridan zerikmasinlar, agar o'qituvchi o'z xotirasini fahmlay ola bilsa, kuylash malakalarining shakllanishi jarayonining samaradorligi osha boshlaydi. Bu natijaga erishish uchun o'qituvchidan jiddiy mas'uliyat talab qilinadi. Bolalar tetik ko'tarinki ruh kayfiyatida bo'lsalar, ularning fikrlash qobiliyati faollashadi. Shu bilan bolaning musiqani idrok qilishida ham chuqur, emotsional his – tuyg'u holati paydo bo'ladi. Bu holat kuylash jarayonida ijobiy natijalar hosil bo'lishiga olib keladi.

Ma'lum bir qo'shiqni kuylash oldidan va kuylash davomida bir qancha vazifalarni amalga oshirishi kerak bo'ladi. Qo'shiq haqida dastlabki emotsional

taassurotlar hosil qilish: ijro etish rejasini to'zish maqsadida asarning musiqaviy tilini taxlil qilish.

Qo'shiqni kichik bo'laklarga bo'lib, alohida qayta ishlash.

Asarni bir necha marta qayta ishlash.

Asarning musiqaviy badiiy obrazini kuylovchiga etkazib kuylash

Bu vazifalarni amalga oshirishda o'qituvchi eng avvalo tanlangan qo'shiqning yaratilishi haqida ma'lumot berishi va ushbu qo'shiqni ma'lum cholg'u asbobi jo'rligida ifodali kuylab berishi kerak. Endi asarni bolalarga qaysi uslubda o'rgatish kerakligini aniqlash maqsadida o'qituvchi qo'shiqdagi musiqaviy tovushlarning baland – pastligi musiqa diapazonining bolalar yoshiga mosligi haqida bolalar bilan savol – javob tariqasida qisqacha tahlil o'tkazadi. Qo'shiqni kichik bo'laklarga qayta ishlash ular orasidagi o'zviylikni saqlagan holda oshirishi kerak.

Kichik bo'laklarni bolalar qayta kuylab, aniq eshitganlaridan so'ng qo'shiqni boshidan oxirigacha kuylashi mumkin. Qo'shiqni to'liq kuylayotganda bolalar o'qituvchining ijrosiga syongan holda o'zaro bir – birini eshitishga harakat qila boshlaydi. Bu holatni o'qituvchi o'z vaqtida anglab olib bolalarni ikki – uch g'uruhga bo'lib, navbat bilan qo'shiq kuylatadi. Savol – javob tariqamida har qaysi guruhning qay darajada kuylaganligi aniqlanadi va o'qituvchi tomonidan baholanadi. U bilan asarning badiiy obrazini tinglovchiga etkazib kuylash vazifasi amalga oshiriladi. Bu vazifalarni o'qituvchilarning bilim doirasini, ya'ni kuylash madaniyatini shakllantirmasdan turib amalga oshirib bo'lmaydi. Chunki xorda badiiy ifodali qo'shiq aytish har bir o'quvchidan ma'lum darajada kuylash malakalarining murakkab doirasini talab qiladi. Bu malaka xorda kuylashning tarbiyaviy ahamiyatini belgilaydi.

Kuylash malakalarini mukammal bilish – yosh ijrochilarning estetik tarbiya jarayonida musiqaviy badiiy obrazini chuqur his qilishlarini ta'minlovchi asosiy omil hisoblanadi. Bolalarda kuylash malakalarining shakllanishi to'la musiqaviy tarbiyaning asosiy shartlarida biri amalga oshayotganligidan dalolat beradi.

Kuylash malakalarining shakllanishi jarayonini bolalarning har birining o'z xususiyati va qo'shiqchilik qobiliyatiga ham bog'liqdir.

Chunki bolaning maktabga musiqaga, qo'shiqqa bo'lgan munosabati maktabdagi undagi kuylash malakalarining shakllanishiga va bilim olish natijalarining sifatiga ham ta'sir qiladi. Kuylash malakalarini shakllantirish jarayoni bir xilda kechmaydi. Bu jarayon ma'lum qonuniyatlarga bo'ysungan holda maqsadga muvofiq yo'nalishda amalga oshiriladi. Kuylash malakalarini

shakllantirishning boshlang'ich sinflarda quyidagicha uch bosqichda rivojlanishini ko'rib chiqamiz:

1. Oddiy elementar kuylashni o'rganishga erishish;

Mazkur oddiy mashqlarni mustahkamlash va rivojlantirish;

Hosil bo'lgan kuylash mahoratidan samarali foydalanish

Shakllanishning birinchi bosqichidanoq bolalar kuylashga o'rgatilib boriladi. Hozircha kichik diapozonda bo'lsa ham iloji boricha toza, sof va ifodali kuylashga harakat qilish: quylayotganda og'iz va jag'larni to'g'ri harakatga kelishini ta'minlash, yumshoq kuylashga o'rganish, kuylash talaffo'zini yaxshilash ovoz tembrini yorqinroq qilib borish kerak bo'ladi.

Birinchi bosqichni amalga oshirishda musiqa o'qituvchisining ushbu malakalarini bir – biriga bog'liqligini ta'minlashda erishishi muhim hisoblanadi. Bunda o'qituvchi bolalarning tovush pardasiga og'irlik tushmasligi va ularning ovozlari charchab qolmasligi uchun kuylash faoliyatini tinglash faoliti bilan tez – tez almashtirib turishi kerak.

Ikkinchi bosqichda asosiy kuylash malakalar uning barcha qirralarida ijobiy o'zgarishlar ro'y beradi. Ular quyidagicha kechadi. Nafas yo'llarida erkinlik hosil bo'ladi, ovoz tembri yorqinlashadi, ovoz hosil bo'lishi usullari normallasadi. Kuylayotganda og'iz va jag'larning to'g'ri harakatga kelish usuli bir muncha yaxshilanadi, jarangdorlik va musiqaning eshitish qobiliyati rivojlanadi.

Oddiy mashqlarni mustahkamlash mumkin. O'quvchilar lad qonuniyatlarini ham o'zlashtirishadilar. Bu bilan musiqa savodi jarayoni bilan ham bog'liqlikka erishish mumkin.

So'ngi bosqichda kuylash malakalari rivojlangan darajada hosil bo'ladi. Jarangdorlikning sof va ifodali bo'lishi ovoz hosil bo'lish uslubining mustahkamlanishini, ovoz tembri sifatining yanada oshishi ovoz diapozonini sezilarli darajada kengayishi kuylash hamda nafas olishning to'g'ri va to'la shakllanishi uchinchi bosqich uchun muhim bo'lgan omillardir. Bu bosqichda bolalar chuqur musiqaviy his – tuyg'u va to'g'ri kuylashga erishgan bo'ladilar. O'qituvchi bu bosqichda tovushlarning katta sakrashlar ishtirok etgan mashqlardan bevosita foydalanishi mumkin. Bu davrda turli xil kuylash malakalari orasidan o'zaro o'zviylik aloqasi vujudga keladi. Masalan, musiqaviy eshitish qobiliyatining rivojlanish darajasi ovoz tembrining sifatiga ovoz hosil qilish usuliga va boshqa malakalarga ta'sir qiladi. Kuylaganda nafas olishning to'g'ri yo'lga qo'yilishida

o'qituvchining kuchli nazorati kuylashida ifodalikni ovoz tembri va qolgan barcha kuylash malakalari yaxshilanishi va samarali bo'lishiga olib keladi.

O'quvchilarda kuylash malakalari tarbiyalashning o'z qiyinchiliklari bo'ladi. Bolalar hali berilgan asarni to'la tahlil qila olmaydilar. Dastlabki mashqda qo'lga kiritilgan natijani keyingi mashqlarda ishlata olmaydilar: kuylash malakalari orasidagi bog'liqlikni to'liq ko'ra bilmaydilar. Bu qiyinchiliklarni bartaraf etishda o'qituvchilarning musiqa tinglash va ijodiyotni to'g'ri baholash muhim ahamiyatga ega. Kuylash malakalarini shakllanishida qayta kuylash mashqlari usulining maqsadga muvofiq ravishda bajarilishi muhimdir. Qayta kuylash usulining ikkita sharti mavjuddir:

O'quvchi kuylayotganda aynan nima qilishi va nimaga erishishi mumkin bo'lgan, puxta aniq bilimga ega bo'lishi kerak.

O'quvchi nimaga erishganini, har bir mashqning qanday natija berganini qanday xatolarga yo'l qo'yilganini bilishi kerak, keyingi mashqlar esa ushbu xatolarni bartaraf etishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Birinchi shartning to'g'ri bajarilishi uchun o'qituvchi musiqa savodxonligi jarayoniga bog'liqligiga va ikkila jarayonning mantiqan bir – biriga mos bo'lishiga e'tibor berishi kerak. Ikkinchi shartning bajarili qayta kuylash mashqning ma'lum maqsadga qaratilganiga bog'liq. Bunda o'qituvchi har gal qayta kuylagan mashqni bolalar bilan o'z vaqtida tahlil qilib borishi kerak.

Kuylash malakalaring shakllanishidagi yuqorida qayd etilgan uch bosqichni amalga oshirish uchun musiqa o'qituvchilariga quyidagi tadbirlarni o'tkazish tavsiya etiladi;

- a) o'quvchilarning ohangdoshlikni his etishga erishish;
- b) Har bir o'quvchining individual xususiyatini hisobga olish;
- g) iloji boricha milliy cholg'u asboblardan foydalanish;
- d) dars mobaynida qoniqmagan o'quvchilarini musiqa to'garaklariga jalb qilish.

Musiqa o'quvchisi bolalarning ohangoshligini his etish qobiliyatini o'rganish uchun avvalo ularning maktabgacha olgan tarbiyasini o'rganish kerak bo'ladi. Eng avvalo bolalarga tanish bo'lgan qo'shiqlarni mashq qilish ushbu tadbirni amalga oshirishga yordam beradi. Tabiiyki, bolalarning ohangdoshlikni his etish qobiliyati turli xil bo'ladi. Mashqlar uch – to'rt darslardan boshlab, qobiliyatiga qarab uch

guruhga bo'lib o'tkaziladi. Kichik mashqlarni kuylayotganda bolalarning individual – musiqiy qobiliyatini aniqlab o'rganish mumkin bo'ladi.

Bu erda individual xususiyat har bir o'quvchining musiqaga munosabati ovoz pardasining kuylash holati, nafas olish yo'llari, talaffuz ifodasi kabi xususiyatlar nazarda tutilayapti. Bu xususiyatlarning to'g'ri shakllanishida uchta guruhga bo'lib o'tkazish maqsadga muvofiq.

Kuylash malakalarining ijobiy shakllanishiga milliy cholg'u asboblarning bevosita ta'siri muhim ahamiyatga ega. Lekin Ovrupa cholg'u asboblarning ham bu jarayonda muhim o'rni borligini rad etib bo'lmaydi.

Jumhuriyatimizning barcha umuta'lim maktablarida ham turli cholg'u asboblari mavjud emas. Ko'pgina maktablarning musiqa darslarida doira, nog'ora, g'ijjak, tanbur, nay kabi o'zbek milliy cholg'u asboblardan kam foyalaniladi. Milliy cholg'ular ahamiyatini mukammal bilish, o'rganishga bo'lgan qiziqishini yanada kuchaytiradi. Demak, mana shu cholg'u asboblardan ko'proq foydalanilsa kuylash malakali shakllanishi jarayonining natijasi bir muncha samarali bo'lar edi.

45 minutlik dars mobaynida ayrim o'qituvchilar qo'shiq kuylashdan qoniqmaydilar. Bunday o'quvchilarni o'z vaqtida «qo'shiqchilar ansambli» to'garagi yoki bo'lmasa «xor» to'garagiga jalb qilish kerak. Bu kuylash malakalarining rivojlanishi uchun bir olg'a qadam bo'ladi.

Xulosa.

Ajdodlarimiz asrlar davomida musiqa qudratiga tahsinlar o'qiganlar, o'z munosabatlarida, mehnat faoliyatlarida, hayotda undan bahramand bo'lganlar. Ezgu niyatlarini amalga oshirganlar.

Endilikda musiqa jozibali, husnkor ko'lami, uning mavqei yanada kengaydi, jamiyatda tutgan o'rni mustahkamlandi. Musiqa mamlakatimizda katta tarbiyaviy imkoniyatlarga ega bo'lgan mustaqil sohadir. O'quv tarbiya jarayonida musiqa yosh avlodga ahloqiy-estetik tarbiya berishning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi, ta'lim jarayonining bir qadar jadallashuvi samaradorligi unga bog'liq.

Musiqaviy jihatdan savodxonlikka ega bo'lishning aniq maqsad hamda vazifalari mavjud. Bu maqsad va vazifalarni amalga oshirishda mavjud ilmiy va uslubiy yondashuv muayyan yo'nalishni belgilaydi. Musiqani o'zlashtirish, tinglash, ijro etish va undan hayotda manfaatdor bo'lish insoniy madaniylik bilan uyg'unlashib ketadi.

Dunyoda har bir davlat katta kichikligidan qat'iy nazar o'zining taraqqiyoti jarayonida ma'naviyatga ehtiyoj sezgan va sezadi. Musiqa darslarida o'z tabiati bilan go'zallik va nafosat darslari demakki yosh o'quvchilarning ma'naviy dunyosini boyitishga samarali xizmat qiladigan darslar. Binobarin har bit dars o'z mazmuni bilan dars ta'lim va tarbiya mushtarakligiga erishish uchun qo'llaniladigan samarali uslub va vositalar bilan va nihoyat san'at orqali o'quvchi yoshlarni go'zallik va nafosat dunyosiga yetaklovchi, ma'naviy kamolot sari ergashtiruvchi ustozlarning astoydil sa'yi harakatlari bilan amalga oshirilsa hech qanday shubha yo'qki o'z oldiga qo'yilgan maqsadga erishadi.

BMI mavzuyim **Boshlang'ich sinflarda musiqa san'ati mashg'ulotlari orqali o'quvchilarni musiqiy qiziqishini oshirish yo'llari.** deb nomlanib BMI mavzusini yoritishda muayyan reja asosida ishladim. Mening rejam uch asosiy qismdan, ya'ni kirish, ikki bob, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar va ilovalardan iborat. I bobida **Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni musiqa san'atiga qiziqtirish orqali milliy va ma'naviy tarbiyasini tarkib toptirish.** to'g'risida so'z boradi. O'quvchilarning musiqa tarbiyasi metodikasining mohiyati musiqa san'ati xamda ma'daniyati o'sib kelayotgan yosh avlod uchun muxim ahamiyatga ega ekanligi ochib berilgan. Shular bilan birgalikda musiqa tarbiyasi metodikasi umumiy printsiplarini ilgari suradi. Bo'lar onglik badiiy va texnik rivojlanish printsiplarda ega bu printsiplar o'quvchilarning musiqiy qobiliyatini rivojlantirish musiqaga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytirish, badiylikni tarbiyalashga qaratilgandir

II bobida **Boshlang'ich sinflarda musiqa musiqa madaniyati darslarining tuzilishi, turlari va metodlari o'rgatishni yoritdim.** Turli sinflarda musiqa darsining to'zilishi bir – biridan keskin farq qiladi. Bu esa o'quvchilarning yosh xususiyatlari bilan ham bog'liqdir.

Birinchi va ikkinchi sinf o'quvchilari darsda bir turdagi ish ustida o'z diqqatlarini uzoq to'xtatib tura olmaydilar. Shuning uchun bu sinflarda o'qituvchi darsda olib boradigan har xil ishlarni o'ylab, almashtirib turishi, bolalar diqqatini bir topshiriqdan ikkinchi topgshiriqqa «ko'chirib turishi» kerak. Masalan, darsni qo'shiq kuylashdan boshlash mumkin. So'ngra o'qituvchi yangi qo'shiq kuylab beradi va qo'shiq haqida suhbat o'tkazadi hamda uni o'rgatishga kirishadi. Birinchi misra o'rganib bo'lingach o'qituvchi yangi materialni tushuntirishga o'tadi yoki musiqa savodidan oldingi darslarda o'tilganlarni takrorlaydi. Shundan so'ng yangi qo'shiqni o'rgatishni davom ettiradi. Agar u katta misra bo'lmasa, ikkinchi misrasi ham o'rgatiladi. (Agar qo'shiq ikki misra bo'lsa shu holda o'rgatiladi). Shundan so'ng bolalarga qo'shiqdan keyin dam berish maqsadida ulardan birma – bir so'rab chiqiladi va musiqa tinglash qismiga o'tiladi. Darsni ilgari o'rganilgan qo'shiqni takrorlash bilan tamomlash mumkin. Birinchi va ikkinchi sinf o'quvchilari uchun darslar og'ir bo'ladi va o'qituvchi bolalarni hushyorlik bilan kuzatib borishi, ular diqqat bilan quloq solib turibdimi yoki aksincha miyasi charchab diqqati sochilyaptimi – bu narsalarni o'z vaqtida payqash talab qilinadi. Dars shunga qarab olib boriladi.

. Men yozgan BMI mavzuyim dolzarb mavzu asosida tanlangan bo'lib uni umum ta'lim maktablarida qo'llash juda yaxshi natija beradi. Mustaqil davlatimiz yuksalishi yo'lida yoshlarimiz har tomonlama yetuk va komil insonlar bo'lib yetishishi kerak. Vatanimizni madh etuvchi qo'shiqlar kuylash orqali bolalarni vatanga muhabbati yanada oshadi. Muhtaram yurtboshimiz I.A.Karimov Kelajagimiz yoshlar qo'lida deb bejiz aytmagan. Men tanlagan mavzuni umumta'lim maktablarida qo'llash orqali istalgan maqsadga erishamiz deb o'ylayman.

Xalqimiz yaratgan durdonalarning biri hisoblangan musiqa har sohada, chunonchi, ta'lim – tarbiyada, mehnatda va ijtimoiy munosabatda ma'lum darajada o'z ifodasini topadi. Murg'ak go'dakdan tortib to nuroniy qariyalargacha, san'at ne'matlaridan bahramand bo'ladi, ertangi kunning yanada porloq bo'lishi uchun kurashadi.

Shunday ekan, musiqa ongli faoliyat, samarali mehnat, samimiy munosabat hamda mo''tadil kayfiyat garovi bo'la oladi. Musiqa kundalik hayotimizga qanchalik singib borsa, hayotimiz shunchalik zavqli va mazmunli o'tadi.

NOTA BILAN KUYLAYMIZ

Aks sado

TAKRORLASH

Tanishing. Notalar turli cho'zimda bo'ladigan uzun-qisqaligi bilan bir-biridan farq qiladi.

Butun nota butun olmaga o'xshaydi.

Butun nota — butun olmaga teng.

Yarim nota yarim olmaga o'xshaydi.

Yarim nota — yarim olmaga teng.

Chorak nota chorak olmaga o'xshaydi.

Chorak nota — chorak olmaga teng.

Nimchorak nota nimchorak olmaga o'xshaydi.

Nimchorak nota — nimchorak olmaga teng.

Notalar qanday cho'zimda ekanligini mustaqil aniqlang.

АНДИЖОН ПОЛЬКАСИ

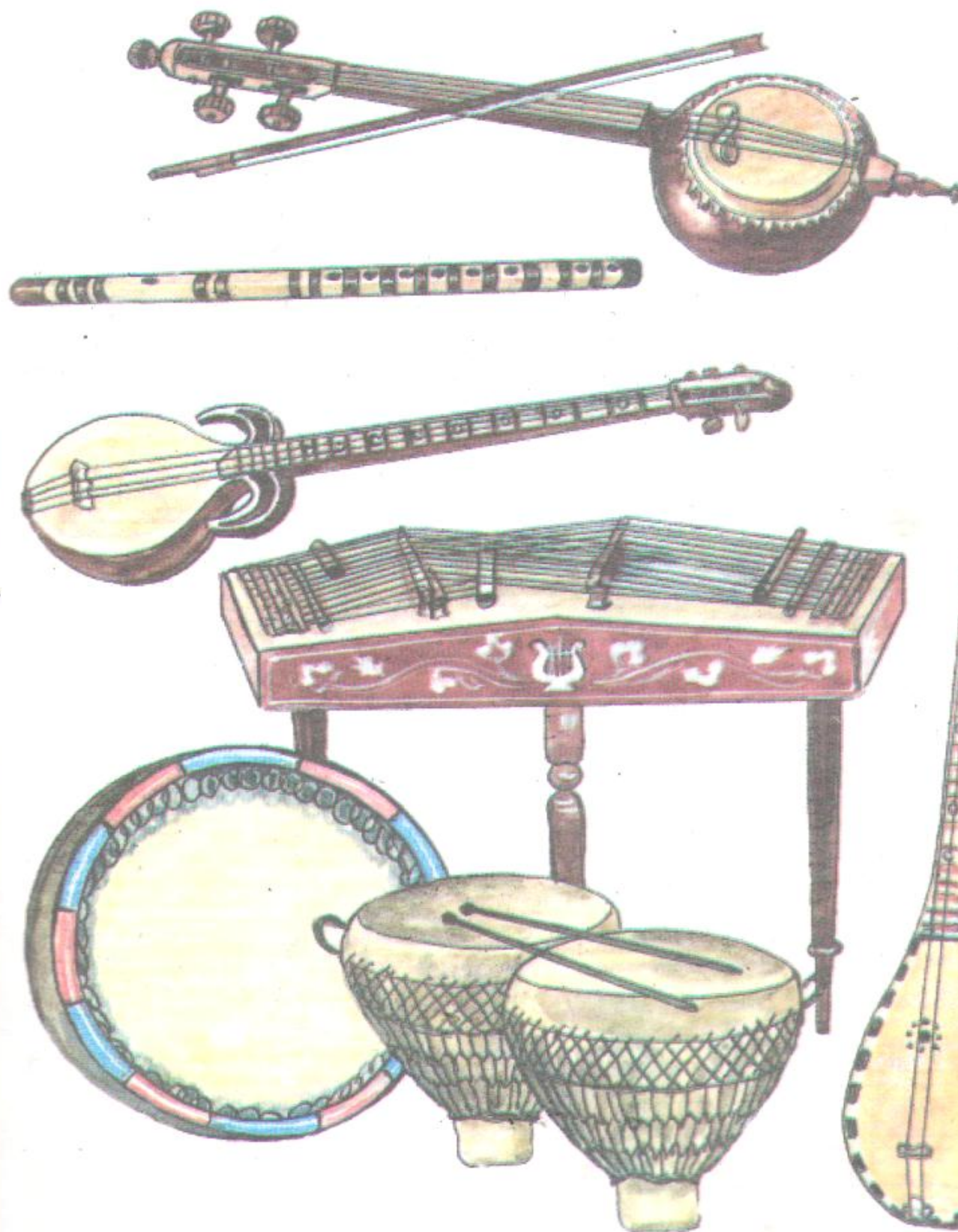
Ўзбек халқ куйи

Ҳабибулло Раҳимов мос

The musical score is written for piano in 2/4 time. It consists of six systems of staves, each with a treble and bass clef. The first system (measures 1-6) introduces the melody in the treble and a rhythmic accompaniment in the bass. The second system (measures 7-12) includes a first ending (marked '1.') and a second ending (marked '2.'). The third system (measures 13-18) continues the accompaniment. The fourth system (measures 19-24) includes another first ending (marked '1.') and a second ending (marked '2.'). The fifth system (measures 25-30) continues the accompaniment. The sixth system (measures 31-36) includes a final first ending (marked '1.') and a second ending (marked '2.').

[illegible]

Siz tanishgan cholg'ular

Yana qaysi cholg'ularni bilasiz?

Урожайная

Т. Волгина шеъри
Ўзбекча матн муаллифи З. Холжаева

А. Филиппенко мусикаси

Са-ват-ча-лар кў-та-риб
Бир-га кў-шик
Мы-кор-зи-ноч - ки не-сем,
Хо-ром пе-сен

Мўл хо - сил - лар
ни те - риб
У - ро - жай
со - би - рай,
За - хи - па - лар
и на зи - му

Куй - лай - миз
кў - по - ем.
Мўл хой
тўп - лай - миз
со - би - рай,
За - хи - па - лар
и на зи - му

За - па - сай
Хой,
тўп - лай - миз
со - би - рай,
За - хи - па - лар
и на зи - му

Бизлар қувноқ болалар,
Мўл хосиллар терамиз.
Ловия, нўхот, бодринг,
Теримга ёрдам беринг
Накорат:
Хой, хой борамиз,
Мўл хосиллар терамиз.

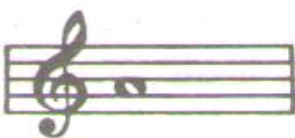
Саватчалар кўтариб,
Бирга кўшик куйлаймиз.
Мўл хосилларни териб,
Захиралар тўплаймиз.
Накорат:
Хой, хой куйлаймиз,
Захиралар тўплаймиз.

REBUS

Sizlarga tanish bo'lgan qo'shiq asosida
quyidagi rebusni o'qing.

DO, RE, MI, FA, SOL, LYA, SI

MAKTAB PIANINO

K VISHI OQ QORA

HAVA NG KELAR QARA

She'rda yetishmayotgan bo'g'inlar notasini

BATANI Z ONA Z,

JONDAN AZIZ KO'RA Z.

GO'ZAL ONA-VATANNING,

CHIN RZANDI BO'LA Z.

Toping:

Tovushqatorda qaysi notalar tushirib qo'yilgan?

ди. дут
Бо-ла - лар и - зи-дан кув - набо-гу-ра - ди
А малья-чиш-ки ра-дом спес-ня ми и - дут.
га. ить.

1. 3.

зи - дан шах - лам ю гу ра - ди Чан о ёк чан о ёк шах-лам-ю-ра
ра - дом спес-ня ми и - дут. Эх ле-вий эх - ле-вий спес-ня ми и -

Мард жа сур ут лон - лар ил-дам-ю-ра ди Бра-вы - е сол - ла - ты
Бо-ла - лар и - А малья-чиш-ки дут, спес-ня ми и -

Бардам, жушкин

Т. Волгина шери
Ўзбекча матн муаллифи З. Холжаева

А. Филиппенко мусикаси

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –T.: O'zbekiston, 1992. -46 b.
2. Karimov I.A. Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyoti poydevori.T.: Sharq, 1997
3. Karimov I.A. O'zbekiston buyuk kelajak sari.T.O'zbekiston, 1998. -686
4. Karimov I.A.Yuksak ma'naviyat–yengilmas kuch –T.: O'zbekiston,2008.-686 b
5. Mannopov S. «So'nmas navolar». Farg'ona nashriyoti. 2002.
6. «Farg'ona ziyosi» jurnali. Ustoz nashriyoti. 2004.
7. Qirg'izov I. «Yoshlarni musiqaga muhabbat ruhida tarbiyalash». Toshkent.
8. O'zbekiston nashriyoti. 1989 y.
9. To'lenov J., G'ofurov Z. Falsafa. Toshkent «O'qituvchi» 1991 y. 350-bet.
10. Botir Muhammad Yoqub. Soz bilan suhbatni yolg'on demanglar. O'zbekiston adabiyoti va san'ati 1993 y.
11. Abdulg'oziy. Shajarai turk. Toshkent. «Cho'lpon» 1992 y. 14-16 betlar.
12. Rajabov. Tanbur. O'zbekiston san'ati. 1982 y. 13-bet.
13. Yusuf Sharif. Kuylar qanotida asrlar osha. Sovet O'zbekistoni san'ati. 1983 y. №8, 14-15-betlar.
14. Asotirlar va rivoyatlar. 1-kitob. (To'plab nashrga tayyorlovchilar M. Murodov, M. Shayxova).
15. Odamlarga baxshida umr (Dil suhbat) Sovet O'zbekistoni san'ati. 1983 y., №4, 47-betlar
16. Mirzaeva Z. Komil madaniyatni komil insonlar yaratadi. Guliston, 1994 y., №5, 17-bet.
17. Farobiy Sovet O'zbekistoni san'ati. 1979 y. №9, 26-bet.
18. Aminov A. Allomaning musiqa merosi. O'qituvchilar gazetasi. 1980 y., 2 iyul, 3-bet.
19. Muzika sehri (To'plab qayta nashrga tayyorlovchilar: Z. Egamberdiev, Z. Egamberdievalar) Toshkent «O'qituvchi», 1985
20. Norboeva F.R. Umumiy o'rta ta'lim maktab 7-9 sinf o'quvchilarida milliy ongni shakllantirishning pedagogik asoslari («Milliy istiqlol g'oyalari va ma'naviyat

- asoslari” o`quv fani misolida).13.00.01.p.f.n.diss. Toshkent: 2003, -
21. Nurmatov H, Ibroximov O. Musiqa. 6-sinf o`quv qo`llanmasi. –
Toshkent: O`qituvchi, 1997.- 110 b.
22. Mo`mimjon Soliyev . A`zimjon Umarjon «Musiqa savodi alifbosi » ni o`qitish
bo`yich o`quv-uslubiy qo`llanma Toshkent 2003 yil
23. H. Nurmatov, N.Norxo`jayev, A. Mirrahimov «Musiqa darsligi»

MUNDARIJA

KIRISH	3
1. BOB. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni musiqa san'atiga qiziqtirish orqali milliy va ma'naviy tarbiyasini tarkib toptirish.	6
1.1. Yosh avlod ongiga milliy istiqlol g'oyasini singdirishda musiqa madaniyati mashg'ulotlarining vazifalari.	12
1.2. Boshlang'ich sinf ta'lim jarayonini faollashtirishda musiqa tinglash mashg'ulotlarining roli.	17
2.BOB. Boshlang'ich sinflarda musiqa musiqa madaniyati darslarining tuzilishi, turlari va metodlari.	30
2.1. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarga qo'shiq kuylash va uni o'rgatish uslubiyoti.	42
2.2. Boshlang'ich sinflarda kuylash malakalarini shakllantirish orqali ularni kasbga yo'naltirish.	53
Xulosa	63
Foydalanilgan adabiyotlar	66

